

**GLOBALLEŞEN DÜNYADA TÜRKİYE'NİN
YERİ**

Ahmet akmak

İstanbul, 2003

İçindekiler

- A.** Giriş
- B.** Neden İmalat Sanayisi ?
- C.** Globalleşmenin tanımı ve ayırt edilme sorunları
 - C.1** Globalleşme nedir ?
 - C.2** Globalleşme Döneminde Başka Trendler
- D.** Globalleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ükelere Etkileri
 - D.1** Pozisyon Aldanması Sorunu
 - D.2** Uluslar arası Üretim Ağları ve Gelişmekte Olan Ükeler
 - D.3** Globalleşme Sürecinin Gelir Dağılımına Etkisi
 - D.4** Globalleşme Sürecinin Büyüme Üzerine Etkisi
- E.** Teknolojik Gelişmenin Gerekliliği
- F.** Globalleşme Döneminde Teknolojik Düzey Bakımından Türkiye'nin Durumu
- G.** Genel Değerlendirme ve Sonuç

A. GİRİŞ

Sembolik başlangıç tarihi olarak 1980 yılı kabul edilen ve adına globalleşme denilen süreç bilim literatüründe önemli bir yer kaplamaktadır. Söz konusu literatürü globalleşmenin siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan incelenişi olarak üç ana başlık altında toplayabiliriz. Siyasi globalleşme literatürünün ana konuları arasında bölgeselleşme ve ulus-devletin yok olma sürecine girip girmediği tartışmaları sayılabilir. Kültürel globalleşme tartışmalarında ise farklı kültürlerin bir arada yaşaması yada tek tipleşme konuları ön plana çıkmaktadır. Ekonomik açıdan globalleşmeye gelince bu konuyu aşağıdan ekonomik globalleşme ve yukarıdan politik globalleşme olarak ele almak mümkündür. Bunlardan ikincisi globalleşme döneminde iktisat politikalarının oluşma süreci ile bu politikaların belirleyicilerini ele almaktadır. Aşağıdan ekonomik globalleşme ise geliştirmekte olan ulusötesi üretim ağlarını, yatırım ve sermaye akımlarını temsil etmektedir. Birçok yazar tarafından yaşanmakta olan globalleşmede yeni olanın bu olduğunu öne sürülmektedir. Bu çalışmada da ağırlık aşağıdan ekonomik globalleşmeye verilmiştir. Aşağıdan ekonomik globalleşme içinde de imalat sanayisi ve teknolojik gelişme konusu geliştirmekte olan ülkeler açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiş, Türkiye'nin globalleşen dünyadaki yeri ve geleceği bu çerçevede içinde aranmıştır.

Çalışmada ilk olarak neden özellikle imalat sanayisine bakıldığı kısaca açıklanmakta, daha sonra iktisadi açıdan globalleşmenin kısa bir tanımı verilmektedir. Bunu globalleşme döneminde etkilerini gösteren ama globalleşme sürecinin ürünleri oldukları hayli tartışmalı olan trendler hakkındaki bölüm izlemektedir. Bu konunun çalışmaya dahil edilmesindeki amaç globalleşme sürecini izlemekte tek başvuru kaynağımız olan istatistiksel verilerin aslında başka trendlerin etkilerini de yansıtmakta olduğunu göstermektir.

Sonraki bölümde globalleşme sürecinin geliştirmekte olan ülkelere etkileri ele alınmaktadır. Daha ziyade globalleşme sürecinin geliştirmekte olan ülkeler açısından çıkardığı zorlukların gösterilmesi amacını taşıyan bu bölümde, bu zorlukların sebepleri ve nasıl aşılabileceği konusu neoliberal politikaların değerlendirilmesine başvurulmadan ele alınmaya çalışılmıştır. Sonraki bölüm geliştirmekte olan ülkelerin yoksulluk ve işsizlik sorunlarını aşabilmesinin teknolojik gelişmeye bağlı olduğunun gösterilmesine ayrılmıştır. Çalışma Türkiye'nin globalleşme sürecinin bu aşamasında teknolojik düzey bakımından bulunduğu yerin gösterilmesi ile son bulmaktadır.

B. Neden İmalat Sanayisi ?

Ekonomik açıdan globalleşme söz konusu olduğunda ilk bakılması gereken yerlerden biri imalat sanayisidir.

İmalat sanayisinin önemine vurgu yapan yukarıdakine benzer bir cümleyi yazdığınızda eskiden bunu açıklamak ihtiyacını hissetmezsiniz, zaten böyle bilinirdi. Oysa günümüzde imalat sanayisinin önemini kaybetmekte olduğu ileri sürülmekte, üretimin ve üretim içinde imalat sanayisinin öneminin azalmasından söz edilmektedir. Bu durumda imalat sanayisinin neden hala önemini ve belirleyiciliğini koruduğunu göstermek gerekiyor. Önce kısaca bunu yapmaya çalışacağım.

Bunu yaparken UNIDO'nun¹ 2002/2003 raporunda² yer alan “Büyümenin motoru olarak sanayi” başlıklı yazıyı kullanacağım.³ Aslında bu yazı 1986 tarihli. UNIDO da aynı ihtiyacı hissetmiş olacak ki bu yazıyı 2002/2003 raporuna almış.⁴

İnsanların, en azından refah toplumu denen gelişmiş ülkelerde yaşayanların, yaşam standartlarını sağlayan en önemli etkenin teknolojik gelişme olduğu birçok çalışmada gösterilmiştir. Teknolojik gelişmenin üretime uygulanmasını mümkün kılan ise esas olarak sanayidir. Teknolojik gelişme tabii ki tarım ve hizmetlere de uygulanmaktadır ama asıl uygulama alanı sanayidir, ötekiler teknolojinin uygulanma alanı olarak görece sınırlı kalmıştır. Bu gerçek geçerliliğini günümüzde de korumaktadır. Sözgelimi son yıllarda enformasyon ve iletişim hizmetlerinde teknolojik gelişmeler olduğu doğrudur ama bunu mümkün kılan telekomünikasyon ve enformasyon süreçlerindeki, donanım (hardware) konusundaki teknolojik ilerlemelerdir.

Sanayi, tarım ve hizmetlerin gelişmesinde belirleyici rol oynamaya devam etmektedir. Tarım ve hizmetler, sanayinin yarattığı iyi gelirli tüketicilerden, daha ileri donanım ve

¹ United Nations Industrial Development Organization (Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü)

² UNIDO (2002), *Industrial Development Report 2002/2003: Competing Through Innovation and Learning*, Viyana.

³ Chenery, H.B., S. Robinson ve M. Syrquin (1986), *Industrialisation and Growth: A Comparative Study*, Oxford University Press for the World Bank.

⁴ UNIDO, a.g.r., s.11

girdilerden, daha gelişmiş depolama ve ulaşım kolaylıklarından büyük faydalar sağlamaktadır. Bankacılık, ulaşım, sigorta, iletişim ve reklamın başlıca müşterisi sanayidir.

Dolayısıyla işsizlik ve yoksulluğu aşmanın yolunun sanayileşme olduğu ve bunun ana gövdesini de imalat sanayisinin oluşturduğu tezi geçerliliğini korumaktadır. Bu nedenle globalleşme sürecinde Türkiye'nin yeri konulu bu çalışmada, globalleşme sürecinin genel olarak gelişmekte olan ülkeler özel olarak da Türkiye'de imalat sanayisine etkilerini incelemeye çalışacağım.

C. GLOBALLEŞMENİN TANIMI VE AYIRT EDİLME SORUNLARI

Günümüzde, dünya ekonomisi tarihini inceleyerek, globalleşme dönemlerini ayırt etmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bunlar genellikle globalleşmeyi uluslar arası ticaret engellerinin kaldırılması olarak gören ve bu anlamda globalleşme dönemlerini ortaya çıkarmayı hedefleyen araştırmalardır.⁵ Böyle bakıldığında yapılan, aslında, uluslararası ticaret engellerinin yükseldiği ve azaldığı dönemlerin ayırt edilmesidir. Bu tür araştırmaların son yıllarda arttığını söyleyebiliriz. Bunun nedeni sembolik olarak 1980'de başlayan ve sürmekte olduğu kabul edilen globalleşme sürecinin yeni bir olgu olup olmadığının anlaşılması isteğidir.⁶ Bu çalışmada, yaşanmakta olan globalleşme sürecinde Türkiye'nin yeri ele alınacağından, bu sürecin geçmişte benzerleri olup olmadığı konusuna girmeyeceğim. Dolayısıyla, aksi belirtilmedikçe, globalleşme dendiğinde 1980'de başlayan ve halen devam etmekte olan süreç anlaşılmalıdır.

Konumuz bu süreçte imalat sanayileri açısından Türkiye'nin yerini anlamak ve değerlendirmektir.

⁵ Örnek olarak bkn. Case-Dunn,C.,Y.Kawano vd. (2002), "Two Hundred Year Trajectories of Trade and Investment Globalization", *American Sociological Association*'ın 16-19 Ağustos 2002'de düzenlenen yıllık toplantısında sunulan tebliğ. Chase-Dunn,C., A.Jorgenson vd. (2002), "Waves of Structural Globalization Since 1800:New Results on Investment Globalization" *American Sociological Association*'ın 16-19 Ağustos 2002'de düzenlenen yıllık toplantısında sunulan tebliğ. <http://irows.ucr.edu/papers/irows10/irows10.htm>.

⁶ Globalleşme literatürü ile ilgili iyi bir survey olarak bkz. Guillén M.F. (2001) "Is Globalization Civilizing, Destructive or Feeble? A Critique of Five Key Debates In The Social-Science Literature", *Annual Review of Sociology*, v.27. Globalleşme yaklaşımlarını sınıflama denemesi örneği olarak, bkn. Sklair, L. (1999) "Competing Conceptions of Globalization", *Journal of World-Systems Research*, c.2, , s. 143-162.

C1. Globalleşme Nedir?

Globalleşmeyi tanımlamayı, özelliklerini bulup değerlendirmeyi amaçlayan çalışmaların sayısını yüzlerle ifade edebiliriz.⁷ Öyle ki bu çalışmaları ele alıp onları kendi içinde sınıflandırmayı ve değerlendirmeyi amaçlayan yazarlar da var. Bunlardan Kristen Nordhaug'un yazısını oldukça kapsayıcı ve kullanışlı bulduğum için onun yaklaşımını esas alacağım.⁸ Nordhaug globalleşmeyi 'Aşağıdan Ekonomik Globalleşme' ve 'Yukarıdan Politik Globalleşme' olarak ikiye ayırıyor, birincisini ulusötesi (transnational) yatırım ve sermaye akımları ile ulusötesi üretim ve hizmet ağları, ikincisini de Uluslar arası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi global yönetim örgütleri ve/veya rejimleri oluşturuyor. İkincisine 'yukarıdan' politik düzenlemede ağırlıklı rol oynayan ABD gibi güçlü devletler de dahil ediliyor.

Bu çalışmada, aşağıdan ve yukarıdan globalleşmenin yaşanmakta olan bir süreç olduğu ve bunu tersine çevirme istidadı taşıyan trendlerin henüz ortalıkta görünmediği noktasından hareket edeceğim. Yani ulusötesi sermaye ve yatırım akımları ile ulusötesi üretim ve hizmet ağlarının giderek genişlemekte ve derinleşmekte olduğu bir süreç yaşamaktayız. Bu süreçte IMF,WB ,WTO,ABD gibi örgüt ve devletler global yönetim rejimini oluşturmaktalar. Böyle bir gidişat içinde Türkiye'nin yeri şimdiye kadar ne olmuştur ve şimdiden sonra ne olabilir, bu sorunun cevabını geliştirmeye çalışacağım. Bunu yaparken daha çok aşağıdan ekonomik globalleşme üzerinde duracağım. Çünkü bir ülkenin refah düzeyi açısından asıl belirleyici olanın ekonomik globalleşmedeki yeri olduğunu düşünüyorum. Tabii ki yukarıdan politik globalleşme ile aşağıdan ekonomik globalleşme arasında karşılıklı bir etkileşim var. Dolayısıyla yeri geldiğinde yukarıdan politik globalleşmeye de, özellikle iktisat politikaları bağlamında gönderme yapacağım. Bununla birlikte bu çalışmadaki amacım politik globalleşme konularına mümkün mertebe girmeden aşağıdan ekonomik globalleşmeyi ele almaya çalışmaktır. Bunun nedeni sadece refah düzeyi bakımından ekonomik globalleşmenin belirleyici olduğunu düşünmem değil. Ayrıca politik globalleşme tartışmalarını içeren literatürün yeterince nesnel olmadığını düşünüyorum. Ekonomik globalleşmeyi tercih edişimin önemli bir nedeni de şudur: " Bu yüzyılın sonuyla sonrakinin başı arasındaki globalleşmenin niteliksel farkı ticari veya mali süreçler, yani "sığ"

⁷ Guillen, M. (2001), akt. Titolo, E., mail discussions, wsn@ csf.colorado.edu., 10.8.2001.

⁸ Nordhaug,K., (2002) "Globalization and the State: Theoretical Paradigms", *The European Journal of Development Research*, c.14, no.1, (Haziran), s.5-27.

bütünleşme değildir. Bunun yeniliği üretim ve teknoloji ağları yoluyla mikro bağlantıların derinliği ve derecesidir. “⁹

Bu sorunun cevabını geliştirebilmek için globalleşme süreci hakkında belirtilmesi gereken bir husus bu sürecin etkilerinin ayırt edilmesi ile ilgili zorluklardır. Aşağıdan ekonomik globalleşmeyi büyük ölçüde istatistikleri kullanarak görmeye ve yorumlamaya çalışıyoruz. Oysa bu istatistikler birçok etkenin karşılıklı etkisi sonucu ortaya çıkan bilgilerdir. Sözgelimi elimizde 2002 yılı istihdam, reel ücret, büyüme v.b. rakamları var ve biz globalleşme süreci ile ilgili yorumlarımızı bu rakamlara bakarak yapıyoruz. Çünkü elimizde bu rakamların ne ölçüde globalleşme sürecinin ve ne ölçüde başka etkenlerin bileşkesi olduğuna dair sayısal veriler yok. Öyle olunca başka süreçlerin etkileri de globalleşme sürecinin etkisi imiş gibi gözüküyor.¹⁰ O nedenle globalleşme döneminde de etkilerini gösteren ama globalleşmenin ürünü olmayan süreçlerden hiç olmazsa teorik olarak bahsetmenin gerekli olduğunu düşünüyorum.

C2. Globalleşme Döneminde Başka Trendler

Bu trendlerin başlıcası çevrimlerdir. Kapitalizmin, özellikle de sanayi kapitalizminin ortaya çıkışından bu yana ekonomik canlanma ve durgunluk dönemleri birbirini izlemektedir. Bu canlanma ve durgunluk dönemlerinin incelenmesi, sebep ve sonuçlarının ortaya konması çevrim teorilerinin konusunu oluşturur. Bunların periyodik olup olmadığı sorusu da çevrim teorilerinin bir diğer önemli konusudur.

Çok sayıda çevrim teorisi olması bir yana bu konuda ortak bir terminolojiye bile ulaşılabilmiş değildir. İngilizce literatürdeki bu terminoloji sorunu Türkçe’de daha da karmaşık bir hale gelmiştir.¹¹

⁹ McGrew, A. G.(1992),”Conceptualizing Global Politics” iç.McGrew, A. G. ve P. G. Lewis (eds) (1992) *Global Politics:Globalisation and the Nation State*, Polity Press,Cambridge. Aktaran: Radoseviç,S.(1999) *International Technology Transfer and Catch-up in Economic Development*, Edward Elgar. Ayrıca Bkn. Clifford, M.L. (1998) *Troubled Tiger: Businessmen, Bureaucrats and Generals in South Korea*, An East Gate Book,, New York, s.60.

¹⁰ Bu çalışmada söz konusu farklılığı “globalleşme sürecindeki” ve “globalleşme dönemindeki” ifadeleriyle karşılamaya çalışacağım. Birincisi globalleşmenin kendisine, ikincisi ise globalleşme dönemindeki başka süreçlere gönderme yapıyor.

¹¹ Öyle ki kullanmakta olduğum canlanma ve durgunluk sözcükleri bile aslında çevrimlerin belli aşamaları için kullanılan sözcüklerdir. Bu literatürü tanıyan okuyucular için bu açıklamayı yapma ihtiyacını hissettim.

Çevrim teorilerinin özellikle iki tanesi günümüzde öne çıkmış bulunmaktadır. Bunlardan birine Uzun Dalgalar Teorisi, ötekine de Reel Çevrim Teorisi denmektedir.

Uzun dalgalar teorisine göre dünya kapitalist sistemi, her biri aşağı yukarı 25 yıl süren uzun genişleme ve daralma dalgaları halinde yaşamını sürdürmektedir. Bunlara Kondratieff dalgaları da deniyor, buna izafeten genişleme aşaması K-A , daralma safhası da K-B olarak adlandırılıyor. Özellikle Dünya-Sistemi yaklaşımını benimseyen sosyal bilimciler, içinde bulunduğumuz dönemin hangi aşamaya karşılık geldiğini tartışıyorlar. 1945-1970 arasını bir genişleme, 1970-1995 (2000) arasını bir daralma olarak görenler çoğunlukta.

Eğer bunlar doğruysa ve eğer globalleşmenin dünya ekonomisini olumsuz etkilediği iddia ediliyorsa, bu iddianın savunulabilmesi için özellikle içinde bulunduğumuz uzun dalğanın etkilerinin ayıklanması gerekir. Buna bir de içinde bulunulan dalğanın globalleşme ile karşılıklı etkileşime girdiğini eklersek yapılması gerekenin çok zor, belki de imkansız olduğunu görebiliriz. Sözelimi globalleşme sürecinin dünya ekonomisinin belli bir yerinde başlayan çevrimsel hareketlerin öteki kısımlara sirayetini çabuklaştırdığı, belli bir yerde oluşan çevrimin öteki kısımlara etkisinin globalleşme sürecinde arttığı gösterilebilmektedir. Dahası, globalleşme sürecinin uzun daralma dalgasının etkilerini azaltmak için bir çözüm olarak geliştiğini öne sürenler de var.¹²

Reel çevrim teorileri ise dengeye oturmuş bir piyasa ekonomisinin dışsal şoklarla sarsıldığını ve her şoktan sonra yeniden dengesini bulma süreci yaşadığını iddia etmekte, çevrim denen dalgalanmaların bu durumun kendisi olduğunu söylemektedir. Bu teorilerin en çok üzerinde durdukları şok, teknolojik gelişmelerdir. Yani teknolojik yenilik dengeyi bozmakta, piyasa sistemi yeni parametrelere göre kendisini ayarlamaktadır. Bu yaklaşım açısından bakıldığında globalleşme sürecinde yaşanmakta olduğu iddia edilen olumsuzlukların önemli bir kısmının teknoloji şoklarından kaynaklandığını kabul etmek gerekir. Görüldüğü gibi hangi yaklaşımı benimsersek benimseyelim sonuç değişmiyor: Küreselleşme döneminde ortaya çıkan işsizlik ve yoksulluk gibi ağır faturaların tamamının adresi küreselleşme sürecinin kendisi olamaz.¹³ Oysa elimizdeki istatistiksel veriler bunları ayırt edememektedir. Daha önce de belirttiğim gibi bizim elimizde olan sözelimi 2002

¹² Çevrimleri de globalleşme sürecinin parçası olarak gören bir görüş için bkn.: Petras, J. (1999), "Globalisation: A Socialist Perspective", *EPW Perspectives*, (Şubat), s.2.

¹³ İkisini birden kapitalizme bağlayarak analiz geliştirilebilir ama biz bu çalışmada küreselleşme tanımı olarak aşağıdan ekonomik ve yukarıdan politik küreselleşmeyi kullanıyoruz.

yılıının büyüme, işsizlik, reel ücretler gibi rakamlarıdır. Bunlardaki değişimleri çevrimlerden veya teknoloji şoklarından kaynaklanan kısmı ve küreselleşme sürecinden kaynaklanan kısmı olarak ayıran verilere sahip değiliz.

Globalleşme döneminde ortaya çıkan veya varlığını sürdüren trendlere bir başka örnek olarak Dünya-Sistemi yaklaşımının önde gelen teorisyeni Immanuel Wallerstein'in çalışmasını vereceğim¹⁴. Wallerstein'e göre dünya sistemi 20. yüzyıl biterken yeni bir döneme giriyor. Belirsizliklerle dolu bir dönemdir bu. Böyle bir döneme girmemizin üç temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi dünyanın kırsallıktan çıkmakta oluşudur, buna kırsal ucuz emek depolarının tükenmekte oluşu da diyebiliriz. Kırsal ucuz emek depolarının varlığı kentlerde ücretlerin hızla yükselmesini engelliyor, bu ise kar oranları üzerinde olumlu etki yapıyordu. Dolayısıyla artık kırsal ucuz emek depolarının tükenmekte oluşu kar oranları üzerinde baskı yaratmaktadır. İkinci temel neden şirketlere maliyetlerini dışsallaştırma imkanı vermenin toplumsal maliyetinin artmasıdır, kısacası yaşamakta olduğumuz ekolojik krizdir. Şimdiye kadar şirket faaliyetlerinin ekolojik zararlarını toplum ödemiştir, vergileriyle ya da ekolojik zararın sonuçlarına katlanarak. Ama artık bu durumun sürmesi mümkün gözüküyor, çünkü ekolojik krizin atlatılabilmesinin maliyeti çok yüksektir, bunu atlatmadan gezegendeki yaşamın yeniden üretimi giderek güçleşmektedir ve bunu şirketlere ödetmek ise neredeyse imkansızdır. Öyle ki şirketler bunu kendi maliyetlerine katarlarsa bunun kar oranlarını düşürücü baskısı çok yüksek olur. Üçüncü temel neden ise demokratikleşmenin kendisidir. Demokratikleşme süreci toplumsal taleplerin çok yükselmesine neden olmuştur (buna iletişim teknolojilerinin gelişmesini de ekleyebiliriz). Şu anda dünya toplumunun eğitim ve sağlık giderlerinin karşılanması için yapılacak harcamalar çok yüksek görünüyor, bunu sosyal ücret olarak kabul edersek ücretlerin bu denli yükselmesinin kar oranları üzerindeki etkisi çok büyük olacaktır.

Wallerstein'e ve çok sayıda önde gelen sosyal bilimciye göre yaşamakta olduğumuz sistem sınırsız sermaye birikimine dayalıdır ve bunun da motoru kar oranlarıdır. Kar oranlarının düşmesi sınırsız sermaye birikimi olanaklarının daralması demektir. Kırsallaşmanın tükenmesi, ekolojik kriz ve demokratikleşme süreci kar oranları üzerinde çok ağır bir baskı oluşturmuş bulunmaktadır.

¹⁴ Wallerstein, I. (2000), *Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, (çev. Birkan, T.), Metis Yayınları, s. 145-150.

Bu konu çok yönlü tartışılabilir. Benim bu kısa özetle anlatmak istediğim kar oranlarını baskı altına alan önemli trendlerin ortaya çıkışının veya etkilerini artırmalarının globalleşme dönemine denk gelmiş olmasıdır ve bunları da ayıklayabilecek istatistiksel verilere sahip değiliz. Elimizdeki veriler sadece kar oranlarının değişimini göstermektedir. Bunun ne kadarını globalleşme sürecinin kendisi üretmiştir, ne kadarı sözgelimi Wallerstein'in sözünü ettiği trendlerin sonucudur, bunu şu anda bilemiyoruz.

Bir örnek daha vermek istiyorum. Yukarıda da değindiğim gibi dünya ekonomisindeki gelişmeleri, özellikle de çevrimleri kar oranlarındaki değişimler üzerinden izleyen ve açıklamaya çalışan önemli bir iktisatçılar grubu var. Bunların neredeyse ortak oldukları bir nokta kar oranlarının 1970'lerden itibaren düşmeye başlaması, bunun sonucu olarak dünya ekonomisinin durgunluğa girmesi ve bu durgunluğun inişli çıkışlı olmakla birlikte hala sürmekte olması . Bu iktisatçılar arasında kar oranlarının 1970'lerden itibaren neden düşüşe geçtiği konusunda tartışmalar var, sözgelimi önde gelen heterodoks iktisatçılardan Robert Brenner'e göre bunun nedeni başta Almanya ve Japonya olmak üzere birçok gelişmiş ülkenin (hatta kimi sektörlerde Brezilya ve Kore gibi gelişmekte olan ülkelerin) teknolojik düzey ve verimlilik konusunda ABD düzeyine erişmesiyle uluslar arası rekabetin yoğunlaşması ve bunun sonucunda kar oranlarının düşmeye başlaması.¹⁵ Öteki heterodoks, özellikle de marksist iktisatçılar ise buna itiraz ederek 1970 sonrası durgunluğu kar oranlarının, makinalaşma oranının canlı emeğe kıyasla yükselmesi ya da aşırı üretim gibi nedenlerle düşmesine bağlıyorlar.¹⁶ Buradaki maksadım bakımından önemli olan birçok iktisatçının kar oranlarındaki düşüşü 1970'lerde başlayan uzun durgunluk dönemine bağlaması ve bunun 1980 sonrasındaki kısmının da globalleşme dönemine denk düşmesi. Burada da elimizdeki kar oranları verilerine bakarak globalleşme sürecinin etkilerini ve varsayılan uzun durgunluğun etkilerini ayıklamak imkanına istatistiksel düzeyde sahip değiliz.

Buraya kadar yazılanları toparlarsak: Globalleşme derken sembolik olarak 1980'de başlayan aşağıdan ekonomik globalleşmeyi ve yukarıdan politik globalleşmeyi anlamaktayız. Bu süreçte ortaya çıkan trendleri ve sonuçlarını değerlendirebilmek için başvurmakta olduğumuz istatistiksel veriler globalleşme sürecinin kendisinin etkilerini ve globalleşme

¹⁵ Brenner. R. (1998), "The Economics of Global Turbulence", *New Left Review* , n.229, s.1-265.

¹⁶ Bkn. Brenner tartışmaları, özellikle *Historical Materialism* ve *Capital & Class* dergilerinin 1999 yılı içinde yayınlanan sayıları.

döneminde ortaya çıkan ve/veya sürmekte olan başka trendlerin etkilerini ayırt edebilir nitelikte değildir. Globalleşme ile ilgili analizleri yaparken bunları akılda tutmak gerekir.

D. GLOBALLEŞME SÜRECİNİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ

D.1 Pozisyon Aldanması Sorunu

Globalleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelerin ihracata dayalı büyüme sürecine girdikleri ve bu sayede kalkınabilecekleri söylenmektedir. Bu tespit bazı zamanlarda bazı ülkeler için doğru olabilir. Ama gelişmekte olan ülkelerin tamamı göz önünde bulundurulduğunda böyle bir genelleme yapmanın mümkün olmadığı, bu durumun Pozisyon Aldanması'na (fallacy of composition)¹⁷ neden olacağı gösterilmektedir. Buna göre, çok sayıda ülke eşzamanlı olarak ihracatlarını geliştirirse belli bir noktadan sonra ihracat fiyatları hızla düşmeye başlar. Bu Pozisyon Aldanmasına bir örnektir. Başka bir örnek gelişmiş ülkelerin ithalat sınırlamalarını artırması ihtimali olabilir. “Gelişmiş ülkelerin işsizlik sorununun şimdiki boyutları göz önünde bulundurulduğunda, gelişmekte olan ülkelere yapmakta oldukları ithalatın büyük ölçüde artması ciddi yapısal sorunlara neden olabilir, dolayısıyla kimi gelişmiş ülkeler daha serbest ticaret yönündeki düşüncelerinden vazgeçebilirler”¹⁸. Pozisyon Aldanması'nın bir başka potansiyel nedeni doğrudan yabancı sermaye yatırımı (FDI) ile ilgilidir. Bilindiği gibi, Malezya'nın dış ticaret performansı takdir toplamakta ve kimi yazarlar tarafından gelişmekte olan ülkelere örnek olarak gösterilmektedir. Malezya'nın performansı büyük ölçüde yabancı yatırımlara bağlıdır. Öteki gelişmiş ülkeler, hatta bunların sadece önemli bir kısmı bile Malezya'nın yaptığını tekrarlamaya kalkışsa sonuç hayal kırıklığı olacaktır, çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çapı buna yetmez.¹⁹ Pozisyon Aldanması ile ilgili bir başka husus şudur: Birinci-kuşak (first tier)²⁰ yeni sanayileşmiş ülkeler ilk aşamada gelişmiş ülkelere büyük miktarda geleneksel emek-yoğun ürünler ihraç etmişlerdi. Öteki gelişmekte olan ülkelerin

¹⁷ Fallacy of composition, ülkelerin tek tek kendileri için doğru buldukları davranışları hepsinin birden yapması halinde farklı sonuçların ortaya çıkacağını anlatır. Böyle bir durumu ifade etmek üzere İngilizce terimin sözlük karşılığına bire bir bağlı kalmaya çalışılmıyorsa olayı türkçe içerik olarak iyi yansıtan kelimeler bulmayı daha uygun gördüm. Bu bağlamda Pozisyon Aldanması karşılığını kullanmaktayım.

¹⁸Rowthorn, R., (1997) “Replicating the Experience of Newly Industrializing Economies”, *Economic and Social Research Council, Working Paper 57*, Cambridge University.

¹⁹ Bunu gösteren sayısal örnekler için Bkn. Rowthorn, R. (1997), a.g.ç., s.2.

²⁰ Bu grupta; Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong yer almaktadır.

bunu tekrarlaması mümkün değildir. Çünkü birinci-kuşak ülkelerin toplam nüfusu 73 milyondur. Oysa gelişmekte olan ülkelerin şimdiki nüfusu 4 milyarın üzerinde ve hızla artmaya devam ediyor. Bu onların sanayileşemeyeceği anlamına gelmez, ama farklı bir yol bulmaları gerektiğini gösterir.²¹ Dahası, tüm gelişmekte olan ülkeler ihracata dayalı büyüme performansı gösterebilir ve bu pozisyon aldanmasına yol açmasa bile bunun söz konusu ülkelerde işsizlik ve yoksulluğu azaltıcı, kişi başına reel gelirden istikrarlı bir artış sürecini başlatıcı bir etkisi olamaz, daha doğrusu mevcut karakteristikleri ile ihracata dayalı büyümenin böyle bir etki yaratması beklenemez:

D.2 Uluslararası Üretim Ağları ve Gelişmekte Olan Ülkeler

Aşağıdaki tablodan da (Tablo 1) görüldüğü gibi, gelişmiş ülkelerin globalleşme döneminde cari dolar üzerinden dünya imalat ürünleri ihracatındaki payı yüzde 80'in üzerinden yüzde 70 civarına düştüğü halde dünya imalat ürünleri gelirindeki payı (katma değer) 1980'de yüzde 73'den az iken, 1999'da yüzde 77'ye çıkmıştır. Oysa gelişmekte olan ülkelerin dünya imalat ürünleri ihracatındaki payları arttığı halde dünya imalat gelirindeki payı değişmeden kalmıştır (yüzde 20 civarı).

Bu noktada şu soruyu sormakta yarar var: İmalat sanayisi ihracatındaki artışı imalat gelirindeki artışa dönüştürebilmenin yolları nelerdir?

“Global talep artışı, yüksek katma değer ve hızlı verimlilik artışı bakımından anlamlı potansiyelleri olan üretim sektörlerine girilebildiği ölçüde daha büyük piyasaların artan getirilerinden faydalanmak ve dış ticaretin büyümedeki rolünü artırmak imkanları çoğalıyor. Tersine, talebin durağan olduğu ve/veya sürekli arz fazlasının olduğu ürünlerin ihracatına gidildiği zaman büyüme süreci tehlikeye giriyor, çünkü dış ticaret hadleri kayıpları ortaya çıkıyor, yatırılabılır kaynaklar kuruyor... Dolayısıyla bir gelişmekte olan ülke, üretimini ve ihracatını “dinamik” ürünlerde yoğunlaştırabildiği ölçüde giderek daha fazla ülkenin aynı sektörlerle girmesi sonucu ihracat piyasalarının doyması riskini azaltabiliyor, uzun dönem verimlilik artışı potansiyelinden yararlanabilme imkanı artıyor. Burada dinamik ürünler

²¹ Bkn. Rowthorn, R. (1997), a.g.ç., s.8. Birinci-kuşak yeni sanayileşmiş ülkelerin izlediği yolun öteki gelişmekte olan ülkelere izlenemeyeceğini gösteren sayısal örnekleri bu çalışmada oldukça etraflı olarak görmek mümkündür.

dendiğinde global talep potansiyeli (piyasa-dinamik ürünler) ve verimlilik potansiyeli (arz-dinamik ürünler) olan ürünler kastedilmektedir.”²²

TABLO 1

Seçilmiş Bölgelerin ve Gelişmekte olan Ülkelerin Dünya İmalat Sanayii İhracatındaki ve İmalat Katma Değerindeki Payları

Bölge/ekonomi	Dünya imalat ihracatındaki payı		Dünya imalat gelirindeki payı	
	1980	1997	1980	1997
Gelişmiş ülkeler	82.3	70.9	64.5	73.3
Gelişmekte olan ülkeler	10.6	26.5	16.6	23.8
Latin Amerika	1.5	3.5	7.1	6.7
• Arjantin	0.2	0.2	0.9	0.9
• Brezilya	0.7	0.7	2.9	2.7
• Şili	0.0	0.1	0.2	0.2
• Meksika	0.2	2.2	1.9	1.2
Güney ve Doğu Asya	6.0	16.9	7.3	14.0
Yeni san. Ekono.	5.1	8.9	1.7	4.5
• Hong Kong	0.2	0.6	0.3	0.2
• Güney Kore	1.4	2.9	0.7	2.3
• Singapur	0.9	2.6	0.1	0.4
• Tayvan	1.6	2.8	0.6	1.6
ASEAN-4	0.6	3.6	1.2	2.6
• Endonezya	0.1	0.6	0.4	1.0
• Malezya	0.2	1.5	0.2	0.5
• Filipinler	0.1	0.5	0.3	0.3
• Tayland	0.2	1.0	0.3	0.8
Çin	1.1	3.8	3.3	5.8
Hindistan	0.4	0.6	1.1	1.1
Türkiye	0.1	0.5	0.4	0.5

Kaynak: UNCTAD (2002), *Trade and Development Report 2002*, Cenova, s. 81

Görüldüğü gibi dünya imalat sanayisi ihracatındaki payı artmakta olan bir ülkenin aynı zamanda dünya imalat gelirindeki payını da orantılı olarak artırabilmesi için dinamik ürünlerin üretimine ve ihracatına girmesi gerekmektedir. Bunlar ise global talebi ve

²² UNCTAD, (2002), a.g.r., s.52-53.

verimliliği artan, yüksek katma değer yaratan ürünlerdir. Bu açıdan gelişmekte olan ülkelere baktığımızda ise:

“Gelişmekte olan ülkelerin (birinci-kuşak yeni sanayileşmiş olan ülkeler hariç) ihracatı hala doğal kaynakların veya vasıfsız emeğin kullanımına dayalıdır; genel olarak bu ürünlerin dünya piyasalarındaki dinamizmi zayıftır. Gelişmekte olan ülkelerin teknoloji- ve beceri-yoğun ürünlerin ihracatında kayda değer bir artış kaydettiklerini gösteren istatistikler yanıltıcı olmaktadır. Bu ürünlerin içerdiği becerinin büyük kısmı teknolojik bakımdan daha ileri ülkelerde üretilen parçalarda bulunmaktadır, gelişmekte olan ülkeler ise esas itibarıyla genellikle ulusötesi şirketler tarafından örgütlenen global üretim zincirlerinin düşük-becerili, düşük katma-değerli montaj (assembly) aşamalarını üstlenmektedir.”²³

Nitekim Tablo 1’de gelişmekte olan ülkelerin globalleşme sürecinde dünya imalat ihracatındaki payları artarken dünya imalat gelirindeki paylarının gerilediğini, gelişmiş ülkelerin ise dünya imalat ihracatındaki payları gerilerken dünya gelirindeki paylarının arttığını açık olarak gördük. Benzer bir durum bir grup ülkenin 1998 yılı verileriyle oluşturulan aşağıdaki tabloda da ortaya çıkmaktadır. (Bkn. Tablo 2)

Bu tabloda görmekte olduğunuz ülkelere ilişkin grup çalışma boyunca kullanılacak, Türkiye’nin globalleşme sürecindeki yerinin saptanmasında bu ülkeler referans alınacaktır. Dolayısıyla grubu nasıl oluşturduğumu açıklamam gerekir. Grup globalleşme sürecinde Türkiye ile aynı veya daha yüksek büyüme temposuna sahip gelişmekte olan ülkelere oluşturulmuştur. Türkiye ile benzer ya da daha yüksek büyüme temposuna sahip gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler bu gruptakilerden ibaret değil. Yukarıdakilerin yanı sıra üç grup ülke daha var ama bunları referans olarak kullanmadım: Birinci grupta Botswana, Lesotho ve Mairutus var. Bunların nüfusları 1 milyon civarında olduğu için referans olarak almadım. Aynı nedenle nüfusu 1-5 milyon arasındaki ülkeleri dışarıda tuttum. Sözelimi Uruguay ve Kosta Rika da bu nedenle dışarıda kaldı. İkinci grup geçiş ekonomileridir. Bu ülkelere Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Macaristan ve kısmen Polonya ekonomik performanslarına bakıldığında gruba alınması gereken ülkelerdir. Ne var ki bu ülkelerin ekonomileri yakın zamana kadar merkezi planlama ile yönetilmekte olduğundan onlarda kapsam dışında kaldılar. Üçüncü grubu Çin ve Hindistan oluşturuyor. Bunları da kıtasal

²³ UNCTAD, (2002), a.g.r., s.53.

ekonomiler oldukları için dışarıda bıraktım. Kaldı ki, Çin de yakın zamana kadar merkezi planlama ile yönetilen bir ekonomiye sahipti ve halen öyle olduğu da kuvvetle öne sürülebilir.

TABLO 2¹

	Dünya imalat sanayii katma değerindeki (%) payı (1998)	Dünya imalat sanayii ihracatındaki (%) payı (1998)
Arjantin	4	-
Şili	- *	-
Meksika	8	11
Malezya	-	7
Tayland	3	5
Brezilya	12	4
Filipinler	-	3
Türkiye	4	-
Endonezya	2	3
Mısır	-	-
Kore	8	12

Kaynak: UNIDO (2002), a.g.r., şekil 2.1 ve 2.2.

*- işareti veri yokluğunu değil, o ülkenin imalat sanayisinin dünya katma değeri ve ihracatında kayda değer bir yeri olmadığını belirtiyor.

Tabloya baktığımızda Arjantin, Türkiye ve Brezilya hariç tüm grup ülkelerinde katma değer payının ihracat payından düşük olduğunu görüyoruz. Türkiye uluslar arası üretim ağlarında pek yer almadığı halde böyle olmaktadır. Çünkü Türkiye’de imalat ürünleri ihracatının içinde doğrudan ithalat payı düşüktür.²⁴

Burada Endonezya, Filipinler, Tayland, Meksika ve G.Kore’de ihracat payına kıyasla katma-değer payının az olduğunu görüyoruz. Bunlar Meksika hariç Asya ülkeleridir. Öte taraftan Türkiye, Arjantin ve Brezilya’da ise katma değer ihracat payından fazladır. Meksika’nın Latin Amerika ülkeleri arasındaki özelliği teknolojik gelişme bakımından başı çekiyor olmasıdır.²⁵ Nitekim çalışmamız boyunca birçok bakımdan ASEAN ülkeleri ile Meksika’nın benzer özellikler gösterdiklerini tespit edeceğiz.

²⁴ Ülkemizde imalat sanayisi ithalatının ihracatını buna rağmen aşır olmasının nedeni ithal sermaye mallarına ve ara girdilerine yüksek derecede bağımlı oluşu ve giderek artan tüketim malları ithalatıdır . UNCTAD (2002), a.g.r., s.79-80.

²⁵ UNIDO, (2002), a.g.r.,s.30

“ Gelişmekte olan ülkelerin dünya imalat sanayisi ihracatı ve katma-değerindeki payı 1980-1997 döneminde hızlı bir artış göstermiştir, bununla birlikte ihracattaki artış katma-değerdeki artıştan daha kuvvetlidir. Asya ekonomilerinin tümü ile Türkiye dünya imalat sanayisi ihracatındaki paylarını artırmışlardır, oysa Latin Amerika’da aynı durum yalnızca Meksika için geçerlidir. Latin Amerika’nın öteki büyük ekonomilerinin, özellikle de Arjantin ve Brezilya’nın uluslar arası üretim ağlarına anlamlı ölçüde katılmadıkları ve dünya imalat sanayisi ihracatındaki paylarını artıramamış olmaları dikkat çekicidir. Benzer şekilde Hong-Kong ve Filipinler dışında tüm Doğu Asya ülkeleri dünya imalat katma-değerindeki paylarını artırmış, ama Latin Amerika ülkelerinin hiçbiri bunu başaramamıştır. Kısacası, burada ele alınan ekonomiler içinde dış ticaret ve yatırımlarını hızla liberalleştirenlerin hiçbiri son iki on yılda dünya imalat sanayisi gelirindeki paylarını anlamlı ölçüde artıramamıştır, bir kısmı imalat ürünleri ihracatında hızlı bir artış kaydetmiş olsa da”.²⁶

Bu bilgi bizi önemli bir konuda ikaz etmektedir : Türkiye doğrudan yabancı sermaye girişi bakımından geride kalmış gelişmekte olan ülkelere biri olduğu için, doğrudan yabancı sermaye rüzgarını da arkasına almış bir Türkiye’nin ekonomik performansının çok daha yüksek olacağı düşünülebilir. Hızlı doğrudan sermaye girişi imalat sanayisi üretim ve ihracat artış hızını daha da yükseltebilir, ama bu Türkiye’nin dünya imalat sanayisi gelirinden alacağı payın yükseleceği anlamına gelmez, hatta Pozisyon Aldanması durumu ortaya çıkarsa tersine azalabilir.

Aşağıda, grup ülkelerini ihracatlarında yüksek teknoloji ürünlerin payı ve yüksek teknoloji ürünlerle orta teknoloji ürünlerin payı bakımından sıraladığımızda ASEAN²⁷ ülkeleriyle Meksika’nın önde geldiklerini göreceğiz. Bu ülkelerin tam da dünya imalat sanayisi gelirinden aldıkları pay dünya imalat sanayisi ihracatından aldıkları paydan düşük olan ülkeler olarak çıkması ne anlama gelmektedir ? Bu sorunun cevabı çalışmanın ilerleyen bölümlerinde netleşecek, orada bu gerçeğe rağmen söz konusu ülkelerin istihdam, ücret düzeyi, gelir artışı bakımından diğerlerinden daha iyi durumda olduklarını göreceğiz. Bu ülkelerin imalat sanayisi gelir payının ihracat payının gerisinde kalmasının nedeninin uluslar arası üretim ağlarının düşük katma değer yaratan emek-yoğun halkalarında bulunmalarından kaynaklandığını da göreceğiz. Dolayısıyla bu sorunun çözümü uluslar arası üretim ağlarının emek-yoğun ve düşük katma değerli halkalarından beceri- ve teknoloji- yoğun daha yüksek

²⁶ UNCTAD, (2002), a.g.r., s. 80.

²⁷ Tayland, Endonezya, Malezya ve Filipinler ASEAN ülkeleri olarak adlandırılmaktadır.

katma değerli halkalarına geçmekte yatmaktadır. Bu düzeye ilerlerken düşük katma değerli emek-yoğun aşamalardan geçmek zorunlu mudur? Bu ithal-ikameci sanayileşmenin başlarındaki montaj sanayisi tartışmalarına benziyor. Söz konusu sorunun cevabı bu çalışmanın konusu değil. Ama bunun net bir cevabının olmadığını, zaten böyle bir literatürden de pek söz edilemeyeceğini, genel eğilimin düşük katma değerli, emek-yoğun halkalardan daha beceri- ve teknoloji-yoğun halkalara doğru geçişi doğal bir süreç saymak olduğunu kaydetmekle yetineceğim.

Şimdi gelişmekte olan ülkelerin hangi ürünlerde görece daha iyi pay sahibi olduklarını inceleyecek, bu açıdan birbirlerine göre konumlarını tespit etmeye çalışacağım.

UNCTAD raporunda²⁸ ürünler, talebine olan artış hızı, verimlilik artış hızı ve katma-değerleri bakımından sıralanıyorlar. Bu bakımdan en iyi durumda olan en dinamik ürün sayılıyor ve öteki ürünler de buna göre yerini alıyor. Aşağıdaki tablo söz konusu dinamik ürün sıralamasını gösteriyor.

Konumuz bakımından önemli olan teknolojik bakımdan en ileri ürünlerin en dinamik ürünler olup olmadığını görebilmektir. Tablo bunun genel olarak doğru olduğunu göstermekle birlikte sözgelimi elektrikli makinaların, deri imalatı ve alkolsüz içeceklerin hayli gerisinde kaldığını da görmekteyiz. Nitekim ABD’de 2001 USCB²⁹ sayımına göre sigara üretimi, petrol rafinajı ve otomobil üretiminde işçi başına katma-değer, uçak üretimi , bilgisayar ve elektronikten yüksek çıkmıştır³⁰ Bunun nedeni işçi başına katma-değerin genelde daha sermaye-yoğun sektörlerde ve geleneksel ağır sanayide daha yüksek olması, dolayısıyla işçi başına katma-değerin zaman zaman ileri teknoloji- yoğun sektörlerde daha düşük çıkabilmesidir. Bunun bir başka nedeni de katma-değeri etkileyen en önemli unsurlardan emek verimliliğinin yeni yönetim ve organizasyon teknikleri gibi unsurlardan da etkilenebilmesidir. Bununla birlikte yüksek katma-değer ile ileri teknoloji arasında sıkı bir ilişki olduğunu söyleyebilmekteyiz.

²⁸ UNCTAD (2002), a.g.r., s. 51-53.

²⁹ United States Census Bureau.

³⁰ UNCTAD (2002), a.g.r., s. 66.

TABLO 3
20 En Piyasa Dinamik Ürünün Toplam İhracat Payı ve İhracat Değerindeki Büyüme (%)

SITC Kodu	Ürün Grubu	Ortalama Yıllık İhracat Değeri Artışı 1980-1998	Toplam Dünya İhracatı İçindeki Payı		Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam İhracat İçindeki Payı	
			1980	1998	1980	1998
776	Transistör ve yarı iletkenler	16.3	1.0	4.0	1.9	7.7
752	Bilgisayar	15.0	0.9	3.4	0.2	5.0
759	Bilgisayar parçaları ve ofis makineleri	14.6	0.7	2.3	0.3	3.6
871	Optik araçlar	14.1	0.1	0.3	0.0	0.3
553	Parfümeri ve kozmetik	13.3	0.2	0.5	0.1	0.2
261	İpek	13.2	0.0	0.0	0.0	0.0
846	Örgü iç çamaşırı	13.1	0.3	0.6	0.8	1.4
893	Plastik ürünler	13.1	0.6	1.2	0.6	1.1
771	Elektrik güç mak.	12.9	0.3	0.6	0.2	0.8
898	Müzik araçları	12.6	0.3	0.7	0.2	0.5
612	Deri imalatı	12.4	0.1	0.1	0.1	0.2
111	Alkolsüz içecekler	12.2	0.1	0.1	0.1	0.1
872	Tıbbi araçlar	12.1	0.2	0.4	0.1	0.2
773	Elektrik dağıtım ekipmanı	12.0	0.4	0.7	0.3	1.0
764	Telekomünikasyon ekipmanı	11.9	1.5	3.0	1.7	2.9
844	Tekstil iç çamaşırı	11.9	0.2	0.3	0.8	0.8
048	Tahıl ürünleri	11.9	0.2	0.4	0.1	0.2
655	Örgü dokuma	11.7	0.2	0.3	0.1	0.6
541	Farmakolojik ürünler	11.6	1.1	2.0	0.4	0.6
778	Elektrikli makineler	11.5	1.1	1.7	0.7	1.5
	20 en dinamik ürün	12.9	9.5	22.6	14.1	28.7
	Dünya ihracatı	8.4				
	Gelişmekte olan ülkeler ihracatı	11.3	15.4	24.3		

Kaynak: UNCTAD (2002) a.g.r.,s.55

Şimdi gelişmekte olan ülkelerin dinamik ürünler ihracatındaki paylarına bakacağız.

TABLO 4

En piyasa dinamik ürünlerin dünya ihracatında ana ihracatçıların ve gelişmekte olan ülkelerin payı (%)

Sıra	SITC kodu	Ürün Grubu	Gelişmekte Olan Ülkelerin Payı	Ana İhracatçılar
1	776	Transistörler ve yarı iletkenler	46	ABD(17), G.Kore(10), Singapur(10), Japonya(15), Malezya (7)
2	752	Bilgisayar	36	ABD(13), Japonya(10), Singapur(13), Hollanda(9)
3	759	Bilgisayar parçaları ve ofis makineleri	38	ABD(17), Japonya(14), Tayvan(7), Singapur(9), Malezya(6)
4	871	Optik araçlar	30	Japonya(22), Almanya(10), Çin(5), ABD(17), G.Kore(12), HongKong(5)
5	553	Parfümeri ve kozmetik	10	Fransa(28), İngiltere(12), Almanya(11), ABD(12)
6	261	İpek	87	Çin(70), Almanya (9), Hindistan(3)
7	846	Örgü iç çamaşır	57	Çin(16), İtalya(6), ABD(8), Meksika(5), Türkiye (6)
8	893	Plastik ürünler	23	ABD(14), Çin(7), Almanya(13) İtalya(7)
9	771	Elektr. güç makineleri	37	ABD(11), Çin (9), Almanya (10), Japonya (9)
10	893	Müzik araçları	18	ABD(20), Japonya(12), Almanya(8) İrlanda (12), İngiltere (7)
11	612	Deri imalatı	45	İtalya(16), ABD(7), Tayvan(11), Çin(7), Hindistan(6), G.Kore(6)
12	111	Alkolsüz içecekler	22	Fransa(19), Belçika/Lüksemburg(7) Kanada(7), Çin(7), ABD(7)
13	872	Tıbbi araçlar	12	ABD(27), Japonya (6), İrlanda(6), Almanya (12), İngiltere (7)
14	773	Elektrik dağ. ekipmanı	34	Meksika (16), ABD(14), Almanya(9), Japonya(9), Fransa(4)
15	764	Telekomünikasyon ekipmanı	24	ABD (15), İngiltere(9), Japonya(9), İsveç(7)
16	844	Tekstil iç çamaşırı	4	ABD(30), Almanya(9), İngiltere(23), Kanada(5), Fransa(11)
17	048	Tahıl ürünleri	14	İtalya(11), Fransa(10), Almanya(10), İngiltere(8)
18	655	Örgü dokuma	54	Tayvan(20), G.Kore(16), İtalya(8), Çin(8), Almanya(8)
19	541	Farmakolojik ürünler	8	Almanya(15), İngiltere(10), İsviçre(11), ABD(10)
20	778	Elektrikli makineler	23	Japonya(17),İngiltere(7), ABD(13) Almanya(13), Meksika (6)

Kaynak: UNCTAD (2002), a.g.r.,s.57

Tablo 4 bize şu bilgileri veriyor: Birinci-kuşak yeni sanayileşmekte olan ülkelerde (Singapur ve Hong-Kong hariç)dünya piyasalarında ihracatı en hızlı artan 20 üründen sadece 3 tanesi yer alıyor. Çünkü bu ülkeler artık yüksek beceri ve teknoloji içeren ürünlerin emek-yoğun kısımlarının üretim yeri olarak cazibe merkezi değiller. Onların başlıca ihracatçıları arasında yer aldıkları ürünler listenin başlarında yer alan transistörler ve yarı iletkenler, bilgisayar ve ofis makinaları parçaları ile optik aletler. Dahası, bu ürünler birinci kuşak yeni sanayileşmekte olan ülkelerin ihracatı en hızlı artan 20 ürünü arasında.³¹

Latin Amerika ülkelerinden ise Meksika'yı hariç tutarsak hiçbiri 20 dinamik ürünün başlıca ihracatçıları arasında yer almıyor. Bu ülkelerin uluslararası üretim ağlarının dışında kalmalarının nedeni olarak bu faaliyetlerde aktif olan gelişmiş ülkelerden coğrafi olarak uzak kalmaları, verimliliğe göre ücretlerin yüksek kalması ve altyapı yetersizliği gösterilmektedir.³² Burada verimlilik-ücret ilişkisi hakkında söylenenleri düşündürücü buluyorum. Bunun iki açıklaması olabilir. Latin Amerika'nın büyük ekonomilerinde İİS döneminde ücretler görece o kadar yüksekti ki emek verimliliği artarken reel ücretlerin düşmesine rağmen hala yüksek kalmaktadır ya da Asya ekonomilerinde emek verimliliği artışına göre reel ücret artışları çok düşük kalmaktadır. Gerçek herhalde bu ikisinin bileşimidir.

Yine tablo 4 e göre gruptaki ülkelerden Meksika 3, Malezya 2, Türkiye de 1 dinamik ürünün başlıca ihracatçıları arasında yer almaktadır. Türkiye'nin başlıca ihracatçıları arasında yer aldığı bu ürünün örme iç çamaşırı olduğunu eklemek gerekiyor. Meksika ise Türkiye ile birlikte örme iç çamaşırında ve ayrıca elektrikli makinalar ve elektrik dağıtım ekipmanında başlıca ihracatçıları arasındadır. Malezya'nın başlıca ihracatçıları arasında bulunduğu iki ürün, bilgisayar ve ofis makinaları parçaları ile transistörler ve yan iletkenlerdir ki bunlar dinamik ürünler listesinin başında yer almaktadır. Bununla birlikte Malezya'nın bu ürünlerin uluslararası üretim ağlarında düşük katma değerli halkalarda yer aldığını daha önce görmüştük.(Tablo 4 bize bu konuda bilgi vermiyor)

Öyleyse önemli sorunlardan biri uluslararası üretim ağlarına girmiş ama bu ağların emek-yoğun ve düşük katma değer yaratan halkalarında bulunan gelişmekte olan ülkelerin bunu nasıl aşacaklarıdır. "Uluslar arası üretim ağlarının düşük ücretli ve emek-yoğun kısımlarında yer alan ülkelerin sanayileşme ve kapasite yaratma konusunda daha ileri

³¹ UNCTAD (2002), a.g.r., s.71.

³² UNCTAD (2002), a.g.r., s. 72.

gidebilmeleri için ithal edilmekte olan beceri- ve teknoloji- yoğun parçaların yerini içeride üretilenlerin almasını sağlayacak stratejilerin oluşturulması gerekmektedir, ihracatın yerli katma-değer kısmını artırabilmenin yolu budur. Bunun için doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve (TNC) ulusötesi şirketlere şimdiye kadar izlenenden daha farklı bir yaklaşım gerekiyor, ülkelerin çoğu için durum budur.”³³. Böyle bir yaklaşımın nasıl olabileceğine ilişkin ipuçlarını çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görebileceksiniz.

D.3 Globalleşme Sürecinin Gelir Dağılımına Etkisi

Globalleşme sürecinin gelişmekte olan ülkelere bir diğer etkisi ülkelerarası ve ülke içi gelir dağılımı ile ilgilidir. Bir grup iktisatçı bu konuyu ücret eşitsizlikleri bakımından incelemektedir. Buna göre beceri-yoğun olmayan üretim faaliyetlerinin gelişmekte olan ve/veya az gelişmiş ülkelere kaydırılmasının (globalleşme süreci) ücret eşitsizliği bakımında şu sonuçları ortaya çıkarmıştır: 1. Gelişmiş ülkelerde yüksek becerili işçilerle öteki işçiler arasındaki ücret farkı artmıştır. 2. Gelişmekte olan ve/veya az gelişmiş ülkelerde (kısaca güney ülkeleri) de becerili-emek talebi artmakta olduğu için bu ülkelerde de becerili ve becerisiz işçiler arasındaki ücret farkı artmıştır. 3. Güney ülkelerinde globalleşme sürecinin ücretler üzerindeki etkisi ülkeden ülkeye epey değişiklik göstermektedir. Bunun nedeni ülkelerin başlangıç şartlarının ve coğrafi konumlarının farklı olmasıdır, buna emek piyasası düzenlemeleri arasındaki farkları da eklemek gerekir.³⁴

Globalleşme sürecinin gelişmekte olan ülkeleri de yakından ilgilendiren sonuçlarından biri de aynı işe verilen ücretin ülkelerarası farklılaşmasının artmasıdır.³⁵ Bu artış başlıca kişi başına GSYİH düzeyine ve sendikalaşma ile emek piyasasını etkileyen kurumlara bağlanmaktadır. Bu ilginç olduğu kadar uzantıları bakımından da önemli bir bulgudur. Reel ücret düzeyi ile milli gelir arasında sıkı bir ilişki olduğu açıktır. Teorik uzantıları bakımından önemli olan bu ilişkinin yönüdür. Egemen iktisada göre ücret düzeyinin başlıca belirleyicileri verimlilik düzeyi ile emek piyasası kurumlarıdır. Buna göre, sözgelimi teknolojik gelişme emek verimliliğini artırır, bunun ne kadarının reel ücretlere yansıtacağı emek piyasasının

³³ UNCTAD (2002), a.g.r.,s.83.

³⁴ Bu bilgiler ve globalleşme sürecinin ücret eşitsizliği üzerindeki etkileri hakkında daha fazla bilgi için bkn. UNCTAD (2001), “Globalisation and the Labour Market”, UNCTAD Sekreteryası tarafından hazırlanan metin ,UNCTAD/GDS/MDPS/Misc.14. Bu metinde globalleşme sürecinde reel ve nisbi ücretlerde meydana gelen değişimlerin ana nedeninin, sermaye birikim hızının düşmesi olduğu önesürülmektedir.

³⁵ Freeman, R. B ve R. H. Oostendorp (2000), “Wages Around The World: Pay Across Occupations and Countries”, *NBER Working Paper* No. 8058, (Aralık) ,s.2.

kurumsal yapısına ve mal piyasalarının özelliklerine bağlıdır. Burada önemli olan reel ücretlerdeki değişmeye göre milli gelirin değişmekte oluşudur. Oysa Freeman ve Oostendorp'un analizlerinde reel ücretler milli geliri değil milli gelir reel ücretleri etkilemektedir. Böyle olunca yapılan iş aynı olsa da farklı kişi başına gelir düzeyindeki ülkelerde ücret düzeyleri de farklılaşmaktadır. Burada aynı iş dendiğinde emek verimliliğinin aynı olduğu da ima ediliyor olsa gerektir. Çünkü aynı iş ama farklı emek verimliliği olsaydı bu vurgulanırdı. Bu yaklaşım gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ve/veya az gelişmiş ülkelerde aynı işe farklı ücret verilmesi üzerinden yapılan geleneksel tartışmaya da ışık tutmaktadır.

Globalleşme sürecinin dünya gelir dağılımına etkisine baktığımızda çalışmaların farklı sonuçlar verdiğini görmekteyiz. Bunun nedeni, Wade 'e göre kullanılan yöntemlerin farklılığı ve verilerin güvenilirliği ile ilgilidir.³⁶ Sözgelimi eğer ülkeler nüfuslarına göre ağırlıklandırılırsa ve ortalama gelir satın alma gücü paritesi (Purchasing Power Parity) (PPP) cinsinden ölçülürse dünya gelir dağılımında çok az bir değişme olduğu görülmektedir. Burada yine Çin faktörü ortaya çıkmaktadır, çünkü bu ülke dünya nüfusunun beşte birinden fazlasını oluşturmaktadır. Eğer Çin dışarıda bırakılırsa globalleşme sürecinde dünya gelir dağılımında belirgin bir bozulma söz konusudur.³⁷ Wade'e göre PPP ölçütünün kullanılması da henüz sağlıklı değildir. Çünkü yine Çin hakkındaki bilgiler güvenilir değildir, kaldı ki 1980 öncesinde Çin, Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ne ait veriler anlamsız (uncertain meaning) olduğundan karşılaştırılabilir değildir.

Gernot Kohler'in Penn Dünya Tabloları (1999) verilerini kullanarak yaptığı analiz ise Wade'in sonuçlarını doğrulamakla birlikte daha da fazlasını söylemektedir.³⁸ Kohler'in 1999 Penn Dünya Tablolarından aldığı verileri OECD ülkeleri ve diğerleri olarak ayırmak suretiyle yaptığı hesaplamalara göre 1961 ile 1989 arasındaki yaklaşık 30 yıl boyunca kişi başına gelir farkı açılmaktadır.

Kohler'in hesaplarında globalleşme sürecinin sadece ilk on yılının kapsandığını göz önünde bulundurarak, sonuçları yorumlamak gerekir. OECD ülkelerinin kuzey ülkelerini temsil ettiğini söyleyebiliriz (ya da gelişmiş veya zengin ülkeleri, Türkiye'nin OECD ülkesi

³⁶ Wade, R. H. (2001), "Is Globalisation Making World Income Distribution More Equal ?", *LSE Development Studies Institute Working Paper Series*, Nr.01-01.

³⁷ Wade, R. H. (2001), a.g.ç.,s.7.

³⁸ Kohler, G. (1999), "A Simulation of Global Exploitation" (csf. colorado. edu /wsystems/ archive/ papers/ kohler/ sim.html).

olması bunu değiştirmeyiz). Öyleyse öteki ölkeler (Kohler'in deyimiyle non-OECD) güneyi temsil etmektedir. (Bunlar arasında petrol zengini Arap ölkeleri de vardır). Burada dört hususa dikkat edilmelidir: Birincisi dolar cinsinden PPP kullanılmıştır, ikincisi Çin öteki ölkeler (non-OECD) grubundadır, üçüncüsü petrol zengini Arap ölkeleri de diğer ölkeler (non-OECD) içinde yer almaktadır. Sadece bunlar hesaba katılırsa aslında farkın bu tabloda görünenden daha fazla olduğu rahatlıkla söylenebilir Globalleşme sürecinin ilk on yılının bu genel trendi değiştirmediğini söyleyebiliriz. Ama bu noktada dördüncü olarak geçiş ekonomilerinin durumunu da hesaba katmak gerekiyor. Bunlar da diğer ölkeler (non-OECD) grubundadır ve bu ölkelerde gelir dağılımının 1980 sonrasında bozulduğunu biliyoruz. Bunu da hesaba kattığımızda 1980 sonrasında gelir farkı trendinin ne yönde seyrettiği konusunda, özellikle de 1980 öncesine kıyasla durumun ne olduğu konusunda bir yorum yapmak daha da zorlaşmaktadır.

Globalleşme sürecinin dünya gelir dağılımına , özel olarak da gelişmekte olan ölkelere etkisini anlamak için burada kullanabileceğimiz kaynaklardan biri de Pablo Rodas-Martini'ye ait.³⁹ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2001 yılı İnsani Gelişme Raporu'nun (Human Development Report 2001) hazırlanmasında kullanılan (background paper) çalışmalardan biri olan araştırmanın sonuçlarına göre dünya gelir dağılımının ne yönde seyrettiği konusunda bir yorum yapabilmeye yetecek veri yoktur. Eldeki verilere göre bakıldığında ise önemli bir değişiklik gözlenmemektedir. Gelir dağılımının bozulduğunu söyleyeceğimiz tek yer geçiş ekonomileridir.⁴⁰ Yazar yaşadıkları ekonomik deprem düşünülürse bunun çok doğal olduğunu söylüyor.

Öte yandan globalleşme ve eşitsizlik üzerine yapılmış olan büyük bir projeye göre “ yüksek kaliteli kullanılabilir veri sunan 73 ölkeden 48 tanesinde eşitsizlik son iki on yıl itibarıyla (1980-2000) artmıştır.⁴¹ Bu 48 ölkeler örnek alınan 73 ölkelerin GSYİH bakımından yüzde 78'ini, nüfus bakımından da yüzde 59'unu temsil etmektedir. Çalışma kapsamındaki 16 ölkede ise eşitsizlik aynı kalmıştır, Türkiye bunlardan birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada Türkiye ile kıyaslamakta olduğumuz ölkelerden Arjantin, Şili, Meksika ve Tayland eşitsizliğin arttığı 48 ölkeler arasında, Brezilya ve Endonezya Türkiye ile birlikte eşitsizlik

³⁹ Martini, P. R. (2000), “Has income distribution really worsened in the South ? And has income distribution really worsened between the North and South ?” *Background Paper for Human Development Report 2001*.

⁴⁰ Martini, P. R. (2000), a.g.ç. s.9.

⁴¹ Cornia, G. A. ve K. Samska (2001), “Trends in Income Distribution in the Post-World War II Period: Evidence and Interpretation”, *WIDER Discussion Paper No.89*, Helsinki: United Nations University World Institute for Development Economics Research,

bakımından durumun değişmediği ülkeler arasında, Malezya ve Filipinler ise eşitsizliğin azalmakta olduğu ülkeler arasında gösterilmektedir.

D.4 Globalleşme Sürecinin Büyüme Üzerindeki Etkisi

Globalleşme sürecinin gelişmekte olan ülkeler üzerinde ekonomik büyüme bakımından etkisi hakkında genel bir sonuç vermek güç gözüküyor. Dünya bankasının web sitesindeki bilgilere göre⁴², 1980 sonrasında globalleşen ülkelerde ekonomik büyüme hızlanmıştır. Dünya Bankası'nda yapılan bir çalışmada⁴³, dünya ülkeleri zengin ülkeler, globalleşmekte olan ülkeler ve globalleşme sürecinin henüz dışındaki ülkeler (non-globalizers) olarak ayrılmakta ve şu sonuçlara ulaşılmaktadır: Zengin ülkelerde ortalama büyüme oranı devamlı düşmektedir. Bu ülkeler 1960'larda ortalama (yüzde olarak) 4.7, 70'lerde 3.1, 80'lerde 2.3, 90'larda ise 2.2 büyümüşlerdir. Görüldüğü gibi 60'lardan bu yana her on yıl, önceki on yıla kıyasla daha yavaş büyüme göstermiştir. Aynı rakamlar globalleşmekte olan ülkeler bakımından 1.4, 2.9, 3.5 ve 5 tir. Nihayet globalleşme sürecinin henüz dışındaki ülkelere baktığımızda söz konusu rakamlar karşımıza 2.4, 3.3, 0.8 ve 1.4 olarak çıkmaktadır. Böylece ekonomik büyümesi hızlanmakta olan tek ülke grubu olarak globalleşmekte olan ülkeler gözükmektedir. Fakat bunlar ağırlıklı ortalamalardır. Ağırlık olarak da nüfus kullanılmaktadır. Çin globalleşen ülkeler grubunda olduğundan ağırlıklı ortalama kullanıldığında bu ülkenin grup rakamlarını yönlendireceği açıktır. Nitekim basit ortalama olarak bakıldığında aynı rakamlar zengin ülkeler için 4.4, 3.6, 2.6, 2.4, globalleşmekte olan ülkeler için 2.3, 3.1, 0.5, 2, globalleşme sürecinin henüz dışındaki ülkeler için ise 2.5, 2.4, 0.1, 0.6 olarak çıkmaktadır. Bu durumda globalleşme sürecinin genel olarak güney, özel olarak ta gelişmekte olan ülkeler üzerindeki büyüme etkisi hakkında bir şey söylemek için vaktin henüz erken olduğu kanısı uyanmaktadır⁴⁴ Çünkü sadece yukarıdaki verilere baktığımızda şu sonuçları elde etmekteyiz: Birincisi 1980 öncesi büyüme oranları 1980 sonrası büyüme oranlarından genel olarak daha yüksektir.⁴⁵ İkincisi globalleşme sürecinin ilk on yılına kıyasla ikinci on yılda güney ülkeleri bakımından bir toparlanma

⁴² www.worldbank.org/research/growth.

⁴³ Dollar, D ve A. Kraay (2001), "Growth is Good for the Poor", World Bank Development Research Group.

⁴⁴ Benzer bir yorum için bkn. Lee, M. (2002), "The Global Divide, Inequality in the World Economy Behind the Numbers", *Canadian Centre for Policy Alternatives*, c.4, n.2, (nisan).

⁴⁵ Aslında bu tür karşılaştırmaların fazla anlamlı olmadığını düşünüyorum. Sözelimi 1960-1980 ve 1980-2000 arasında büyüme oranlarında görülen farkların yalnızca globalleşme sürecine atfedilmesi ne kadar doğrudur ? 1960-1980 arasındaki büyüme performanslarında İkinci Dünya Savaşı'ndaki teknolojik gelişmelerin ve savaş sonrasındaki yeniden inşanın büyük rolü yok mudur ? Bu ve benzeri soruların doyurucu cevapları verilebilmiş değildir.

gözlenmektedir ama bu toparlanmanın hem globalleşmekte olan ülkeler hem de globalleşme sürecinin henüz dışında olan ülkeler için söz konusu olduğu da gözlenmektedir. Sözelimi Türkiye kısmen veri eksikliği nedeniyle de olsa dünya bankasının bu analizinde globalleşme sürecinin henüz dışındaki ülkeler arasında gösterilmektedir. Oysa Türkiye büyüme performansı itibarıyla tüm istikrarsızlığına rağmen globalleşmekte olan ülkelerin çoğundan daha iyi durumdadır. Körfez savaşının ve iç savaşın olumsuz etkileri de göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin performansı Dünya Bankası'nın analizine daha da anlamlı sorular sormaktadır. Bu soruya sözelimi "eğer globalleşme sürecinde daha hızlı davranabilseydi daha da hızlı büyürdü" diye cevap verilemez. Çünkü burada geçerli olan Türkiye'nin globalleşme sürecinin henüz dışında olan bir ülke olarak gösterdiği performansın globalleşmekte olanların çoğundan daha iyi olmasıdır.

E.TEKNOLOJİK GELİŞMENİN GEREKLİLİĞİ

Buraya kadar yazılanları toparlamak gerekirse,

1. Becerisiz emeğin yoğun kullanımına ve/veya doğrudan yabancı yatırıma dayalı iktisadi gelişme stratejileri, gelişmekte olan ülkeler bir bütün olarak düşünüldüğünde mümkün değildir. Birincisinde dünya piyasaları becerisiz emek-yoğun mallara boğulacağından bunların fiyatlarında sert düşüşler olur, dolayısıyla iktisadi gelişme gerçekleşemez. İkincisinde ise tüm gelişmekte olan ülkelerin işini görece kadar doğrudan yabancı yatırım fonu bulunmamaktadır.
2. Gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretindeki payları küreselleşme sürecinde yükselmiştir, ama bu gelir artışına dönüşmemiştir. Bir başka ifadeyle dünya imalat sanayii gelirinden gelişmekte olan ülkelere düşen pay bu ülkelerin dünya imalat sanayii ürünleri ticaretindeki paylarıyla orantılı değildir. Bunun sebebi bu ülkelerin üretim zincirlerinin sonlarında yer alan düşük katma-değerli işleri yapmakta oluşlarıdır.
3. Bu sorunun aşılabilmesi için gelişmekte olan ülkelerin üretim zincirlerinin üst basamaklarına doğru tırmanması, yani yerli katma-değeri yüksek üretim aşamalarına geçmeleri gerekmektedir.

Ama bu geçişin olabilmesi için birinci maddedeki sorunun, yani Pozisyon Aldanması sorununun aşılması gerekmektedir. Görüldüğü gibi bu sorun gelişmekte olan ülkelerin

becerisiz emek-yoğun ihracata veya doğrudan yabancı yatırımlara dayalı olarak eşanlı iktisadi gelişmesinin imkansızlığı anlamına gelmektedir. Bu şartlar altında ne gibi alternatifler düşünülebilir ? Rowthorn'a göre⁴⁶ şu alternatifler söz konusu olabilir:

1. Önce sınırlı sayıda bölge veya küçük ülke iktisadi gelişmeyi gerçekleştirebilir, bunu başka bölge ve ülkeler izler ve bu şekilde devam eder. Emek-yoğun ürünler ihracatının artışıyla iktisadi gelişmenin daha ileri aşamalarının eşiğine gelen ülkeler, birinci-kuşak yeni sanayileşmiş olan ülkelerin yaptıkları ve yapmakta oldukları gibi, ihracat bileşimlerini emek-yoğun ürünlerden daha beceri- ve teknoloji- yoğun ürünlere doğru kaydırırlar. Rowthorn'a göre burada iki sorun vardır. Birincisi, böyle bir süreç yüzyıllar alabilir, çünkü her defasında gelişmekte olan ülkelerin küçük bir bölümü gelişme sürecine girecektir. İkincisi, iktisadi gelişme halen bu senaryonun varsaydığından daha hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. İkinci-kuşak yeni sanayileşmekte olan ülkelerin⁴⁷, Çin'in kıyı eyaletlerinin, Hindistan ve Latin Amerika'nın dinamik kısımlarının nüfusu bir milyar civarındadır ve buraları emek-yoğun ürün ihracatında ilerlemektedirler. Sadece bunlar bile göstermektedir ki birinci-kuşak yeni sanayileşmiş olan ülkelerin performansının tekrarlanması beklenemez.
2. İkinci yol ihracatın çeşitlenmesidir. Burada Rowthorn birinci-kuşak yeni sanayileşmiş olan ülkelerin gerçekleştirdiğinden daha geniş bir ürün yelpazesinden söz ediyor, ikinci-kuşak ülkelerin yapmaya çalıştıklarının da bu olduğunu ekliyor.
3. Üçüncü bir yol olarak Güney ülkelerinin kendi aralarındaki ticaret artabilir. Bu ülkeler kendi aralarında ve aynı ülkenin değişik bölgeleri de kendi aralarında farklılaşmaktalar. Sözgelimi Çin'in Şanghay bölgesinin kişi başına geliri Çin'in en yoksul eyaleti olan Guizhou'nun yedi katına çıkmıştır.⁴⁸ Şanghay ve civarındaki bölge gelişmeye devam ettikçe emek-yoğun üretimin ülkenin öteki bölgelerine kayması ve bu bölgenin daha ileri ürünlerde uzmanlaşması beklenir.
4. Dördüncü bir yol da Kuzey'den tüketim malları ithalatının yasaklanması ve bunun WTO kurallarına uygun biçimde yapılmasıdır. Rowthorn'a göre Güney'in Kuzey'e ihracat yapmasının ana nedeni sermaye ve aramaları ithalatı olduğu için, Kuzey'den tüketim malı ithal edildikçe ihracat gereksinimini artacaktır.

⁴⁶ Rowthorn, R. (1997), a.g.ç., s.19-22

⁴⁷ ASEAN ülkeleri.

⁴⁸ Rowthorn, R. (1997), a.g.ç.,s.20.

Rowthorn yapılabilir alternatifin bütün bu yolların hepsinin kullanıldığı bir bileşim olduğunu söylüyor. Dolayısıyla çözümün bir parçasının Güney ülkelerinin kendi aralarında işbölümü açısından bir farklılaşma biçiminde olacağı açık görünüyor.

Üretim ve ihracat yapısını dinamik ürünler lehine değiştirmek, dinamik ürünlerin üretim ağlarında da katma-değeri yüksek işlevler üstlenebilmek genel olarak teknolojik düzeyle ilgili bir konudur. Dolayısıyla gelişmekte olan bir ülkenin üretim ve ihracat yapısını dinamik ürünler lehine değiştirmesi ve üretim ağlarında katma-değeri yüksek işlevleri üstlenmesi demek aslında gelişmiş ülkelerle arasındaki teknolojik mesafeyi giderek kapatması anlamına gelmektedir.

Bu çalışmanın ana tezi gelişmekte olan bir ülkenin üretim ve ihracat yapısını dinamik ürünler lehine değiştirmesi ve üretim ağlarında katma-değeri yüksek işlevleri üstlenmesinin daha yüksek teknolojiye dayalı üretim yapılarına geçmekle mümkün olduğudur. Bunu göstermeye, bu çerçevede Türkiye'nin yerini saptamaya ve buradan kalkarak öneriler geliştirmeye çalışacağım.

F. GLOBALLEŞME SÜRECİNDE TEKNOLOJİK DÜZEY BAKIMINDAN TÜRKİYE'NİN DURUMU

Şimdi Türkiye ile diğer dokuz ülkeyi teknolojik gelişme düzeyleri bakımından karşılaştırmaya çalışacağım. Bunu yaparken UNDP'nin daha önce de adı geçen "İnsani Gelişme Raporu 2001"i (Human Development Report 2001) (HDR 2001)) kullanacağım. Bu raporda Teknoloji Erişim Endeksi (Technology Achievement Index) adıyla bir endeks düzenlenmiş. Söz konusu endeks dört parçadan oluşuyor: Teknoloji yaratma, son inovasyonların yayılma derecesi, eski inovasyonların yayılma derecesi ve beceri derecesi. Her ülkenin endeks sayısı bu dördünün aritmetik toplamıyla oluşuyor . Söz konusu dört parça ise şöyle hesaplanıyor: Teknoloji yaratma endeks sayısı; patent sayısı, royalti ve lisans sayısına göre belirleniyor. O yıl daha fazla patent, royalti ve lisans müracaatı olan ülkenin teknoloji yaratma endeks sayısı daha yüksek oluyor. Son inovasyonların yayılma derecesi endeks sayısı ise internet bağlantı noktaları sayısı (internet hosts) ile ihracat içinde yüksek teknolojlili, orta teknolojlili ve düşük teknolojlili ürün oranlarına göre belirleniyor. Eski inovasyonların yayılma

derecesi endeks sayısı telefon sayısı ve elektrik kullanımına bakılarak, beceri derecesi endeks sayısı ise 15 yaş sonrası okullaşma oranı ve araştırmacı sayısına göre ortaya çıkıyor.⁴⁹

Bu çalışmada kullanmakta olduğum gruptan sadece Türkiye'nin teknoloji erişim endeks sayısı verilmemiş, çünkü Türkiye'nin patent, royalti ve lisans sayılarına ilişkin veri yok. Diğerlerini kendi aralarında sıraladığımızda şu sonuç çıkıyor:

TABLO 5

Teknoloji Erişim Endeksi*	
G.Kore	0.666
Malezya	0.396
Meksika	0.389
Arjantin	0.381
Şili	0.357
Tayland	0.337
Brezilya	0.311
Filipinler	0.300
Mısır	0.236
Endonezya	0.211

Kaynak: UNDP (2001), a.g.r.

* 2001 İnsani Gelişme Raporu'nda yayınlanmakla birlikte, parçaları farklı tarihler taşıdığından endeksin kendisi için belli bir tarih vermek mümkün olamıyor.

Burada G.Kore zaten referans ülkedir, onunla grup üyeleri arasında büyük bir fark olduğu görülüyor. Grup üyeleri içinde Latin Amerika ülkeleri genel olarak ikinci-kuşak yeni sanayileşmekte olan ülkelerin önünde gözüküyor. Bunu ikinci-kuşak yeni sanayileşmekte olan ülkelerin birinci kuşak yeni sanayileşmekte olan ülkelerin performansını uzun dönem açısından baktığımızda gösteremeyecekleri şeklinde yorumlayabilir miyiz ? Bunun böyle olup olmadığını sadece bu göstergelere bakarak söyleyemeyeceğimiz kanısındayım. Bir başka ifadeyle, HDR 2001 teknoloji erişim endeksini gelecekteki teknolojik performansın tahmini bakımından yeterli bulmadığımı belirtmek istiyorum. Birincisi telefon sayısının, 15 yaş

⁴⁹ UNDP (2001) a.g.r.

sonrası okullaşma oranının, hatta internet bağlantı noktaları sayısının gelecekteki teknolojik performansın tahmini bakımından fazla anlamlı olduğunu sanmıyorum. Belki bir ülke bu göstergeler bakımından ötekilerden geriye bu gelecekteki teknoloji performansını olumsuz etkileyebilir. Ama bu göstergeler bakımından olağanüstü sayılmayacak farkların gelecekteki teknolojik performansın tahmini bakımından fazla anlamlı olmadığını düşünüyorum. Sözelimi ülkemizde gösteriş motifinin de etkisiyle cep telefonunun hızla yaygınlaştığını biliyoruz. Dolayısıyla bu sayının gruptaki öteki ülkelerden yüksek çıkması Türkiye'nin gelecekteki teknolojik performansı bakımından olumlu bir işaret midir? Bence değildir. En azından teknoloji erişim endeksinin aritmetik değil ağırlıklı ortalamalara göre yapılması gerekirdi. Bu durumda da sözelimi cep telefonu sayısının fazla ağırlığı olmaması uygun olurdu. Bir başka örnek 15 yaş sonrası okullaşma oranıdır. Bu oran beceri derecesinin ölçümünde kullanılıyor. Gelecekteki teknolojik performansın yada kısaca teknolojik gelişme potansiyelinin tahmini bakımından bu oranın da fazla anlamlı olduğunu sanmıyorum. Yine kendi ülkemizi ele alalım. Türkiye'nin yeterince mühendisi vardır. Bizim sorunumuz yüksek nitelikli mühendisler yetiştirmek ve bunların niteliklerine uygun istihdamını sağlamaktır. Bir başka ifadeyle sorun sayısal değil, nitelikseldir. İkincisi niteliği yüksek mühendislerin varlığı o nitelikte insan gücü gerektiren sektörlerin gelişeceği anlamına gelmez. O sektörler başka nedenlerle gelişmeye başlarsa, işte o zaman nitelikli insan gücünün olmaması bir darboğaz olarak ortaya çıkabilir. Burada söylemek istediğim bu konuda doyurucu ölçütlerin geliştirilememiş olduğu ve okullaşma, cep telefonu sayısı gibi kullanılmakta olan ölçütlerin bu bakımdan fazla anlamlı olmadığıdır.

Teknolojik gelişme potansiyeli nasıl ölçülebilir? Teknolojik gelişme potansiyeli bakımından ülkeler nasıl karşılaştırılabilir? Burada HDR 2001 teknoloji erişim endeksinde son inovasyonların yaygınlık derecesinin saptanmasında kullanılan ihracatta yüksek, orta ve düşük teknolojili ürünlerin payı rakamlarının önemli olduğunu düşünüyorum. Bunlar hem mevcut teknolojik düzeyin saptanması hem de teknolojik gelişme potansiyelinin doğru değerlendirilmesi bakımından anlamlı göstergelerdir. Bunun yanı sıra patent, royalti ve lisans sayıları da mevcut teknolojik düzeyin karşılaştırmalı olarak saptanması bakımından önemlidir.

Ben teknolojik gelişme potansiyelinin saptanması bakımından siyasi boyutu ağır basan değişken veya değişkenlerin de endekse dahil edilmesi gerektiği kanısındayım. Çünkü gelişmekte olan ülkeler açısından siyasi otoritenin duruşu teknolojik gelişme potansiyeli

bakımından oldukça önemlidir. Bunu daha net görmek için teknolojik gelişme konusuna daha yakından bakmamız gerekiyor:

Birçok yazar teknolojik gelişmenin anayolunu şöyle açıklıyor: Daha ileri teknoloji daha çok para kazandırır, daha çok para daha ileri teknolojinin finansmanını mümkün kılar. Bu şirketler seviyesinde böyle olduğu gibi, milletler seviyesinde de böyledir. Bu döngü açısından baktığımızda bugünün gelişmiş ülkelerinin durumunun açıklanması başlangıca kadar geri gider. Döngünün başlangıç şartlarının neden Avrupa'da doğduğu sorusunu bir kenara bırakırsak, bir kere başladı mı kendini sürekli olarak kendisi yaratan bir döngü olur bu. Onlar geliştirdikleri teknolojilerden para kazanınca daha ileri teknolojileri finanse edebilmiş, böylece daha çok para kazanmış ve böylece devam etmiştir.

Bugünün gelişmekte olan ülkeleri için de aynısı söylenebilir mi? Yani bu ülkelerde de bir kez başlayabildikten sonra söz konusu döngü devamlı kendi kendini besleyerek devam edebilir mi? Burada ortaya bazı problemler çıkıyor. Birincisi, Avrupalıların daha ileri teknolojiye daha çok para kazanabilmelerinin nedeni bunu yapamayan başkalarının varlığıdır. Ülke içini düşünürsek bir şirket ileri teknoloji atılımını yaparsa, ötekiler bunu yapamadığı için çok para kazanır, sonra ötekiler de yapmaya başladıkça bu para oransal olarak azalır. Ülkelerarası düzeyde düşündüğümüzde ileri teknoloji atılımını yapan ülke ötekiler bunu yapamadığı için çok para kazanır, sonra ötekiler de yapmaya başladıkça bu para oransal olarak azalır. Ekstra karlardan ya da teknolojik rantlardan söz etmekteyiz burada. Kimi yazarlar ekstra karlar demeyi kimi yazarlar ise teknolojik rant demeyi tercih ediyorlar. Aradaki fark şudur: Eğer zamanla öteki şirketler ya da ülkeler de bu teknolojiyi uygulayacak ve bu herkes aynı kazancı sağlayana kadar sürecekse, daha doğru bir ifadeyle bu süreç kar oranları asgari düzeye, yani firmaları o sektörde kalmaya ikna edecek en düşük seviyeye kadar inecekse, o zaman ekstra karlardan bahsetmemiz daha doğru olur ama eğer bu ürünün yaşamında karlar hep öteki sektörlerin üzerinde kalacaksa rantlardan bahsetmemiz daha doğru olur. Bunun tartışmasına girmeyi konumuz açısından yersiz ve gereksiz buluyorum. Ben gelişmiş ülkelerde bir ürünün rantı düşmeye yüz tuttuğunda yenilerinin ortaya çıktığını, bu nedenle bu ülkelerin sürekli teknolojik rant sağladığını düşünmekteyim. O nedenle de teknolojik rant terimini kullanmayı tercih ediyorum. Rant, Susan Strange tarafından "rekabetçi koşullarda sermayenin faizi ve normal kar dahil üretim faktörlerine yapılan

ödemelerin gerektirdiğinden daha yüksek fiyat” olarak tanımlanıyor.⁵⁰ “İçerde rekabet büyüdükçe ürün önce ihraç edilir, sonra dışarıda üretilir, bu sürecin her noktasında bir başka tür rant elde edilir. Biriken rantlar tekrar ArGe’ye yatırılır ve yeni bir ürünün hikayesi başlar”⁵¹.

Gelişmekte olan ülkelerin başlangıç şartlarında o sırada birçok üründen teknolojik rant elde eden şirket ve/veya ülkelerin varlığı söz konusudur. Teknolojik rantların da bir skalası vardır. Daha yeni ve ileri teknoloji ürünler çok az sayıda firma tarafından üretilmekte olduğundan bunlar en yüksek teknolojik rantı sağlamakta, daha az yeni ve daha az ileri teknoloji ürünler daha fazla sayıda firma tarafından üretilmekte olduğundan bunlar görece daha az teknoloji rantı sağlamakta ve ürünler bu şekilde sıralanmaktadır. Bu noktada daha yüksek teknolojik rantı olan ya da daha ileri teknolojiyle üretilen bir ürüne geçebilmek için ondan bir alttaki basamağın teknolojisine ulaşmış olmak gerektiğini varsayabiliriz.

Böyle bir dünyada gelişmekte olan ülkelerin nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda teorik çözümler değil yaşamın kendisi yol gösterici olmuştur. Birinci kuşak yeni sanayileşmiş⁵² ülkeler adı verilen dört Uzakdoğu Asya ülkesi 1960 ile sembolik bir tarih olarak 1990 arasındaki otuz yıllık sürede gelişmiş ülkelerin gelir düzeyini yakalamış ya da yakalamaları artık sadece bir zaman meselesi haline gelmiştir. Bunlar bilindiği gibi G.Kore, Tayvan, Hong-Kong ve Singapur’dur. Bu ülkelerin hızlı kalkınma süreçlerinin başlangıcı globalleşme sürecinin 15-20 yıl gerisine dayanmaktadır⁵³. Böyle olunca söz konusu ülkelerin bunu nasıl başardıkları ve buradan öteki gelişmekte olan ülkelere çıkacak dersler konusunda çok geniş bir literatür oluşmuştur. Burada sadece G.Kore örneği üzerinde duracağız. Çünkü söz konusu literatürün büyük bir kısmı bu ülkeyi ele almaktadır. Tayvan beki görece daha küçük oluşu, belki siyasal özellikleri gibi nedenlerle daha az incelenmektedir. Hong-Kong ve Singapur ise birer şehir devleti sayılabilir. Kaldı ki G.Kore nüfus ve büyüklük açısından da Türkiye’ye benzemektedir. Bu nedenlerle referans ülke olarak G.Kore’yi ele alacağız. Bu

⁵⁰ Strange, S. (1993), *States and Markets*, Pinter Publishers Ltd., Londra., s.74-75.

⁵¹ Strange, S. (1993), a.g.k., s.75.

⁵² Literatürde birinci kuşak NIC, ikinci kuşak NIC diye geçiyor. Açılımını yaptığımızda birinci kuşak yeni sanayileşmekte olan ülkeler ve ikinci kuşak yeni sanayileşmekte olan ülkeler oluyor. Oysa birinci kuşak artık sanayileşmesini tamamlamış durumda. Dolayısıyla birinci kuşak yeni sanayileşmiş ülkeler ve ikinci kuşak yeni sanayileşmekte olan ülkeler şeklinde kullandım. Tabii o zaman birinci ve ikinci kuşak eklerine gerek kalmaz ama bu sefer literatürdeki terminolojiye uymuyor. O nedenle anlam kusuruna rağmen birinci kuşak yeni sanayileşmiş ülkeler ve ikinci kuşak yeni sanayileşmekte olan ülkeler ifadelerini tercih ettim.

⁵³ Hızlı kalkınmanın rakamlara yansımaya başladığı dönem olarak. Yoksa hızlı kalkınma kilidini açan olayların neler olduğuna ilişkin literatürde çok daha geri tarihlere inilmektedir.

literatürde kendisini giderek kabul ettirmeye başladığını söyleyebileceğimiz yorumu kısaca şöyle özetleyebiliriz: G.Kore devleti işadamlarına büyük gruplar kurdurmuş, bunlara büyük finansman kolaylıkları sağlamış, vergi teşvikleri uygulamıştır. Bunun karşılığında ise bunlardan, onların da fikirlerini alarak tespit edilen performans kriterlerine uymalarını istemiştir. Üretimin belli bir yüzdesini şu kadar zamanda ihraç edebilir hale gelmek, üretimin yerli içeriğini şu kadar zamanda şu kadar artırmak gibi.⁵⁴ G.Kore devleti performans kriterlerini saptarken teknolojik öngörüden de yararlanmıştır. Devlet bu yolla her dönem için öncü sektörleri saptamış, grupları kuvvetli özendirici ve caydırıcılarla bu sektörlerle yönlendirmiştir. Bu durumun 1960'dan 80'lerin ortalarına kadar sürdüğü, daha sonra yavaş yavaş grupların kararlardaki etkinliğinin artmaya başladığı görülmektedir. G.Kore devletinin öncü sektörleri saptarken ve değiştirirken hızla ileri teknolojileri yakalama amacını güttüğünü, G.Kore'de bu amaç etrafında, özellikle 1960 ve 70'li yıllarda bir toplumsal seferberlik gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Bu gönüllü bir seferberlik miydi, orası çok tartışılır ama toplum disipline edilmiş ve toplumsal enerjinin bu amaç için kullanılması önemli ölçüde sağlanmıştır diyebiliriz.

Burada bariz bir devlet müdahalesi ve öncülüğü söz konusu. Bununla birlikte değişen ölçülerde de olsa gelişmekte olan ülkelerde bir devlet müdahalesinin hep olduğu söylenebilir. Öyleyse genel olarak birinci-kuşak yeni sanayileşmiş ülkelerin özel olarak da G.Kore'nin farkı ne idi? Birincisi bu ülkelerin ithal-ikameci sanayileşmeden ihracata dayalı sanayileşmeye ilk yönelen ülkeler oluşudur. Bu onların ucuz emek avantajını daha verimli kullanabilmelerini sağlamıştır, onlar için pozisyon aldanması söz konusu olmamıştır. Oysa globalleşme döneminde gelişmekte olan ülkelerin koşulları daha farklıdır. Bu dönemde hemen hemen her ülke ihracata dayalı büyümeye geçtiği için şimdi rakiplerin sayısı daha fazladır, Pozisyon Aldanması ihtimali de daha yakındır. Belki asıl önemlisi artık devletin ekonomiye müdahalesinin de uluslararası kurallara bağlanmış olmasıdır. Globalleşmenin bu aşamasında WTO kuralları geçerlidir ve her ülke bu kurallara uymak zorundadır. Bu kurallar G.Kore'nin 1960 ve 70'lerde yaptığı türden devlet müdahalelerini oldukça zorlaştırmış görünmektedir.

G.Kore'nin yaptığı özünde hızlı ve seçilmiş teknoloji transferi ve bunun hızla öğrenilmesidir. Globalleşme döneminde bu açıdan da zorluklar görülmektedir. 1960 ve

⁵⁴ Sözelimi döviz tahsisi üretimin yerleşme derecesine bağlıydı, bunun sonucunda yerli üretim oranı 1966'da yüzde 21 iken 1972'de yüzde 60'a ve 1981'de de yüzde 92'ye yükselmiştir. Bkn. Linsu, K. (1997), *Imitation to Innovation: The Dynamics of Korea's Technological Learnings*, Harvard Business School Press. Boston, s.110.

70'lerde teknoloji, ithal edilen makinalarda gömülüydü ve onu öğrenmek görece daha kolaydı. “G.Kore firmaları 1960 ve 70'lerde yabancı teknolojiyi esas olarak taklitçi mühendislik yoluyla öğrendiler, çünkü o zamanlar teknoloji makinaya gömülü biçimde zaten kullanılabilir durumdaydı ve yaparak öğrenmek görece kolaydı. Dolayısıyla ülkenin kendi ArGe'sini motive etmeye yönelik politikaların hiçbiri etkili olmadı”.⁵⁵ Teknolojiyi öğrenmek globalleşme döneminde daha zor. Bu muhtemelen globalleşme sürecinin doğurduğu bir olgu değildir, teknolojinin kendi iç hikayesinin bir sonucu olması çok daha büyük ihtimaldir. Ama sonuçta globalleşme döneminde ileri teknolojinin öğrenilmesi önceki döneme kıyasla çok daha zordur. Örnek olarak günümüzde en yüksek katma-değeri sağlayan tasarımı alalım. Bunu ithal makinaları çözümlenmeye çalışarak öğrenmek mümkün değil.⁵⁶ Dahası mülkiyet hakları yasalarıyla gelişmiş ülkeler teknolojik üstünlüklerini daha sıkı korumaya çalışıyor. Dolayısıyla “içerde inovasyon yaratılması ile ithal edilen teknolojilerin aktif uyarlanması birlikte uzun dönemli büyümenin esasını teşkil eder. Basit piyasa bütünleşmesinin ötesine geçebilen ve bunun yanılıra dünya ekonomisiyle teknolojik bütünleşmesini geliştirebilecek olan gelişmekte olan ülkeler yakalama (catching-up) şanslarını da artırmış olacaktırlar”.⁵⁷ Bu noktada Türkiye örneğine geçmek istiyorum.

“Prof. Dr. Nimet Özdaş'ın eşgüdümünde , 300 kadar bilim adamı ve uzmanın katılımıyla hazırlanan “Türk Bilim Politikası: 1983-2003” dokümanı , ilk kez, ayrıntılı bir bilim ve **teknoloji** politikası ortaya konmaya çalışılmıştır... Ne var ki “Türk Bilim Politikası: 1983-2003” hayata geçirilememiştir. 1983'te kurulan, ancak, ilk toplantısını 9 Ekim 1989'da yapabilen BTYK'ya (Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu), sınırlı ölçüde de olsa, işlerlik kazandırılması ise 3 Şubat 1993'te yaptığı ve “**Türk Bilim ve Teknoloji Politikası: 1993-2003**” başlıklı dokümanı kabul ettiği ikinci toplantısı ile başlayan yeni dönemde mümkün olmuştur...Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası'nın ve buna dayalı Uygulama Gündemi'nin son şeklini aldığı, **Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası** (TÜBİTAK, BTP 97/04, Ağustos 1997) dokümanı, **Yüksek Kurul**'un 25 Ağustos 1997 günlü toplantısında onaylanmış;böylece, Türkiye'nin izleyeceği bilim ve teknoloji politikası ile uygulamaları açısından, başvurulacak temel dokümanlardan biri haline gelmiştir”.⁵⁸ Bu alıntılardan da

⁵⁵ Linsu, K.(1997), a.g.k., s.47.

⁵⁶ UNCTAD 1997 raporunun tahminine göre gömülü olmayan (disembodied) teknolojiye yapılan yatırımlar 1983 ile 1985 arasında dört kat artarak 48 milyar dolara ulaşmıştır. UNCTAD (1997) *1997 Trade and Development Report*, Cenova, s.20.

⁵⁷ Radoseviç, S. (1999), a.g.k. s.2.

⁵⁸ Üçer, A. Ş., M. Durgut ve A. Göker (2001), “Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası” Ek1, TÜBİTAK, Ankara.s.1-2.

görülebileceği gibi 1980'lerin başında başlayan faaliyet 1990'ların sonlarında nihayet bir dokümana dönüşebilmiştir, siyasi sahibi ise hala yoktur. Bu durum 2002 tarihli Vizyon 2023-Bilim ve Teknoloji Stratejileri adlı belgede de tespit edilmektedir: “Ancak, bugüne kadar ortaya koyulan belgelerin, **genel geçerliliği tartışmasız unsurlar içermelerine ve önemli bazı kurumsal ve yasal değişiklikler getirmelerine** karşın, hedefleri bakımından tam olarak uygulamaya konuldukları söylenemez. Bunun nedenleri olarak , bilim ve teknoloji alanında paylaşılan bir ülke vizyonunun ortaya konulamamış olması ve önerilen politikaların ilgili bütün kesimler (siyasi erk, kamu, özel kesim ve üniversiteler) tarafından ortaklaşa sahiplenmelerinin sağlanamaması gösterilebilir”⁵⁹

Dolayısıyla bir ülkenin teknoloji potansiyellerinin harekete geçirilmesi bakımından siyasi kararlılık çok önemli yer işgal etmektedir. Bunun nesnel bir ölçütü geliştirilebilir mi ? Bence bu mümkündür. Sözgelimi öncü ya da kritik sektörlerin seçilmiş olması ve bunun siyasi otorite tarafından benimsenmiş olmasını bir kriter olarak alabiliriz. Yani bu durumda olan ülkeler, olmayanlara kıyasla teknolojik potansiyellerin hayata geçirilmesi bakımından daha ileride sayılabilirler.

Buraya kadar teknoloji erişim endeksi için siyasi otoritenin teknoloji konusuna hassasiyetini gösteren bir bilginin de bu endekse eklenmesi gerektiğini ve endeksin oluşturulmasında basit aritmetik toplamın değil ağırlıklı ortalamanın esas alınmasının daha gerçekçi olduğunu göstermeye çalıştım. Siyasi otoritenin hassasiyetini ölçmek üzere de kritik sektörlerin belirlenmiş olmasını ve devletin bunu benimsemiş olmasını önerdim. Ne var ki bu çalışma için gruptaki ülkelerin bu açıdan değerlendirilmesi veri yokluğu nedeniyle mümkün değildir. Dolayısıyla yalnızca düşük, orta ve yüksek teknoloji ürünlerin ihracattaki payını kullanarak gruptaki ülkeleri teknolojiye mevcut düzeyleri ve potansiyelleri açısından karşılaştırmaya çalışacağım. Bunun yanısıra grup ülkelerini uluslararası patent başvuruları bakımından değerlendirmenin de teknolojik düzeylerinin mevcut durumunu tespit etmek bakımından anlamlı buluyorum. Dolayısıyla önce grup ülkelerini uluslararası patent başvuruları açısından ele alacağım, sonra ihracatta yüksek, orta ve düşük teknoloji ürün payına göre grup üyelerini değerlendirmeye çalışacağım.

⁵⁹ TÜBİTAK (2002),“Bilim ve Teknoloji Stratejileri, Vizyon 2023”, <http://vizyon2023.tubitak.gov.tr/teknolojiongorusu/paneller>. Türkiye’de devletin teknoloji konusundaki tutumunu ve bugüne kadar yapılanları anlatan iyi bir tarama olarak bkn. Reyhan, B. (2001), ”Kuramlar ve Dünya Tecrübesi Bağlamında Türkiye’nin Teknoloji Bölgelikleri Oluşturma Çabası, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 28, s.39-43.

TABLO 6 *,**

Uluslararası Patent Başvuruları	
Kore	0.657
Malezya	0.017
Arjantin	0.011
Şili	0.011
Meksika	0.009
Brezilya	0.005
Filipinler	0.003
Tayland	0.002
Türkiye	0.000
Endonezya	0.000

* Mısır veri eksikliği nedeniyle tabloda yer almamaktadır

**Burada uluslar arası derken ABD kastedilmektedir.

Kaynak: UNIDO, a.g.r., s. 63. ABD patent ofisi verilerinden oluşturulan tablo 4.2 den yararlanılarak düzenlenmiştir.

Görüldüğü gibi Türkiye uluslar arası patent başvurusu bakımından grubun Endonezya ile birlikte sonuncu ülkesidir.

Şimdi grubun ihracatta düşük teknoloji ürünlerin payı bakımından durumuna ve burada Türkiye'nin yerine bakacağız.

TABLO 7

	Düşük teknoloji ürünleri ihracatı (toplam ihracatın yüzdesi olarak)	
	1980	1999
Arjantin	9	9
Şili	18	3
Meksika	..	16
Malezya	..	9
Tayland	11	19
Brezilya	..	12
Filipinler	12	7
Türkiye	..	47
Endonezya	1	23
Mısır	..	24
G.Kore	47	18

Kaynak: UNDP, a.g.r., s.56

Burada Türkiye ile birlikte grubun birçok ülkesinin verisi olmadığı için 1980 yılını değerlendirmeye almayacağız. 1999 itibarıyla baktığımızda ise şunu görüyoruz: Toplam ihracatı içinde düşük teknoloji ürünlerin payı bakımından Türkiye grubun birinci ülkesi. Üstelik diğerleriyle arasında ciddi farklar var. Sözgelimi Türkiye’den sonra gelen ülke olan Mısır’ın toplam ihracatında düşük teknoloji ürünlerinin payı yüzde 24 iken aynı rakam Türkiye için yüzde 47. Bu önemli bir tespittir. Türkiye’nin grubun oldukça gerisinde kaldığını ve bu şekilde giderse, yani ihracatının neredeyse yarısını düşük teknolojili ürünler oluşturmaya devam ettiği sürece Mısır’ın da Türkiye’yi geçeceğini gösterir. Burada Mısır’ı örnek göstermemin nedeni bu ülkenin gelir düzeyi bakımından Türkiye’nin gerisinde oluşudur.

TABLO 8

Orta Seviyede Teknoloji Ürünleri İhracatı (toplam ihracatın yüzdesi olarak)		
	1980	1999
Arjantin	9	16
Şili	..	5
Meksika	..	39
Malezya	4	16
Tayland	9	19
Brezilya	..	24
Filipinler	3	7
Türkiye	..	20
Endonezya	..	11
Mısır	..	7
G.Kore	..	25

Kaynak: UNDP, a.g.r. s.56

Bu grupta da veri eksikliği nedeniyle yalnızca 1999 yılına bakacağız. Toplam ihracatı içinde orta seviyede teknoloji ürünlerinin yüzdesi bakımından Türkiye grubun üçüncüsü. Türkiye’nin üzerinde Meksika ve Brezilya yer almakta. Tayland bu açıdan da Türkiye ile çok yakın bir rakama sahip.

TABLO 9

İleri Teknoloji Ürünleri İhracatı (toplam ihracatın yüzdesi olarak)		
	1980	1990
Arjantin	2	3
Şili	..	1
Meksika	..	28
Malezya	10	52
Tayland	1	30
Brezilya	..	9
Filipinler	1	26
Türkiye	..	7
Endonezya	1	7
Mısır	..	2
G.Kore	10	33

Kaynak: UNDP, a.g.r., s.56

Toplam ihracat içinde ileri teknoloji ürünlerinin payına geldiğimizde Türkiye'nin 1990 yılı itibarıyla oldukça gerilerde kaldığını görüyoruz. Teknolojik düzeyin belki de en önemli göstergelerinden olan bu konuda Malezya açık ara ile grup lideri. Onu Meksika, Tayland ve Filipinler izliyor. Böylece bu konuda grubun ön bloğunda Endonezya hariç ikinci kuşak yeni sanayileşmekte olan ülkeler yer alıyor, bu blokta kendine yer bulabilen Asyalı olmayan tek ülke Meksika. Türkiye Endonezya ile aynı durumda, Mısır, Arjantin ve Şili'nin önünde.

İhracatın ileri, orta ve düşük teknolojili ürünler olarak dağılımını inceleyen bu üç tabloyu birlikte yorumladığımızda Türkiye'nin globalleşme sürecinde bu grup açısından geride kalmakta olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Türkiye'nin ihracatında en büyük payı düşük teknoloji ürünleri almakta, onu orta teknolojili ürünler izlemekte, ileri teknoloji ürünleri yüzde 7 gibi çok düşük bir seviyede kalmaktadır.

Bundan böyle ölçü olarak ihracatta yüksek ve orta teknolojili ürünlerin payı tablosunu kullanacağım. Zaten ihracatta yüksek teknolojili ürünlerin payına göre ülkelerin sıralanması ile yüksek ve orta teknolojili ürünlerin sıralanması arasında genelde bir fark yok.

Aşağıdaki tabloda sağdaki sütunda yer alan rakamlardan birincisi ülkenin yüksek ve orta teknolojili ürün ihracatına göre sıralamadaki yerini, ikincisi ise yüksek teknolojili ürün

ihracatına göre sıralamadaki yerini göstermekte. Görüldüğü gibi iki sıralama büyük ölçüde çakışmakta.

TABLO 10

İhracatta yüksek teknoloji ürünlerin payına göre ülkeler (1999)	İhracatta yüksek ve orta teknoloji ürünlerin payına göre ülkeler (1999)	Sıralamadaki Yerleri
Malezya	Malezya	1-1
Kore	Kore	2-2
Tayland	Meksika	3-4
Meksika	Tayland	4-3
Filipinler	Brezilya	5-6
Brezilya	Filipinler	6-5
Türkiye	Türkiye	7-7
Endonezya	Arjantin	8-11
Mısır	Endonezya	9-8
Şili	Mısır	10-9
Arjantin	Şili	11-10

Kaynak: UNDP,a.g.r. s. 51 ve 56

Aşağıdaki tabloda gruptaki ülkeler ihracatlarındaki yüksek ve orta teknoloji ürünlerin payı ve 1999 yılı kişi başına reel gelir itibarıyla sıralanarak karşılaştırılmaktadır:

TABLO 11

Kişi başına reel gelir (1999)	İhracatta yüksek ve orta teknoloji ürünlerin payı (1999)
Kore	Malezya
Arjantin	Kore
Şili	Meksika
Meksika	Tayland
Malezya	Brezilya
Brezilya	Filipinler
Türkiye	Türkiye
Tayland	Arjantin
Filipinler	Endonezya
Mısır	Mısır
Endonezya	Şili

Kaynak: UNDP, a.g.r., s. 51

Burada iki taraftaki yeri arasında anlamlı fark olan ülkeler Arjantin, Şili ve Tayland'dır. Bunlardan Arjantin yüksek ve orta teknoloji ürünlerin ihracattaki payını artıramadığı için kişi başına reel gelirini de yüksek tutamamanın sıkıntılarını yaşıyor. İİS (İthal ikamesi sanayisi) döneminde yüksek gelir seviyesi yakalayabilmiş ülkeler İDB'ye (İhracata dönük büyüme) başarılı geçiş yapamadıkları takdirde bu gelir düzeylerini koruyamıyorlar. Şili bakır ihracatına dayalı bir ekonomi olduğu için yüksek ve orta teknoloji ürün payı çok düşük olmasına rağmen kişi başına geliri yüksek olabiliyor. Nihayet Tayland çok düşük gelir düzeylerinden başladığı için yüksek ve orta teknoloji ürün payı üst sıralarda olduğu halde gelir düzeyi bakımından alt sıralarda kalıyor. Bunun dışında iki tablo arasında uyum var. Dolayısıyla kişi başına reel gelir düzeyi ülkelerin ihracatında yüksek ve orta ürünli teknolojilerin payı arasında sıkı bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz. Kısacası teknolojik düzey refah düzeyini büyük ölçüde belirlemektedir. Türkiye her iki bakımdan da yedinci sıradadır, yani sonlara doğru yer almaktadır. Mısır ve Tayland hakkında yukarıda aldığımız bilgileri hesaba katarsak Türkiye'nin yakın gelecekte daha da alt sıralara düşeceğini bekleyebiliriz.

Şimdi de gruptaki ülkeleri yüksek ve orta teknoloji ürünlerin ihracattaki payına göre sıralaması ile 1980 ve 1997 ortalama büyüme hızları bakımından karşılaştıracamız.

TABLO 12

İhracatta yüksek ve orta teknoloji ürünlerin payı (1999)	Ortalama büyüme hızı (1980-97)
Malezya	Kore
Kore	Malezya
Meksika	Tayland
Tayland	Endonezya
Brezilya	Mısır
Filipinler	Şili
Türkiye	Türkiye
Arjantin	Meksika
Endonezya	Brezilya
Mısır	Filipinler
Şili	Arjantin

Kaynak: UNDP, a.g.r.,s. 51

Burada da Meksika, Şili, Mısır ve Endonezya dışında iki sıralama birbirine aşağı yukarı uygun gözüküyor. Şili, Mısır ve Endonezya'nın temelde hammadde ihracatçısı olduklarını hesaba katarsak Meksika dışında bu sorun da ortadan kalkmış olur. Türkiye'nin gelir düzeyi bakımından ortaya çıkan konumu ile büyüme hızı bakımından ortaya çıkan konumunun aynı olduğunu görüyoruz. Türkiye grup ülkeleri arasında ihracattaki yüksek ve orta teknoloji ürünlerin payı bakımından yedinci sıradadır, dolayısıyla gelir düzeyi ve

büyüme hızı bakımından da yedinci sıradadır, yani yeri sonlardadır. Hipotezimiz tam olarak doğrulanmış görünüyor.

Şimdi ihracatta yüksek ve orta teknoloji ürünlerin payına göre ülkeler sıralamasını işsizlik ve reel ücretler bakımından grup üyelerinin sıralamasıyla karşılaştıracamız. Teknolojik bakımdan daha ileride olmanın ekonomik performansa etkisi bakımından en önemlisi budur. Birkaç on yıl önce iktisat politikalarının birinci hedefi olarak tam istihdamın sağlanması gösterilirdi. Sonra bu değişti, işsizlik konusu iktisat ders kitaplarının arkalarında kendine birkaç sayfa yer ancak bulabilir oldu. Şimdilerde iyi ekonomi enflasyonun olmadığı ekonomi olarak anlaşılmakta. Zaten enflasyon yoksa o sıradaki işsizlik oranı doğal kabul ediliyor, dolayısıyla ekonomi tam istihdam da sayılıyor. Bence özellikle bu ikincisi hatalıdır. Bir ekonominin iyi durumda olup olmadığını, iyiye gidip gitmemekte olduğunun göstergesi orta ve uzun vadede reel ücretler ve işsizliğin seyridir. Orta ve uzun vade de reel ücretler artıyor, işsizlik azalıyorsa o ekonomi iyiye gidiyor sayılmalıdır. O nedenle ihracatta yüksek ve orta teknoloji ürün payı daha yüksek olan ülkelerin reel ücret ve işsizlik trendlerinin daha iyi olması beklenir ve asıl önemli olan budur.

TABLO 13

İhracatta yüksek ve orta teknoloji ürünlerin payı (1999)	İşsizlikte azalma trendi* (1980-1998)
Malezya	Malezya
G.Kore	G.Kore
Meksika	Tayland
Tayland	Türkiye
Brezilya	Meksika
Filipinler	Şili
Türkiye	Mısır
Arjantin	Brezilya
Endonezya	Arjantin
Mısır	Filipinler
Şili	

*İşsizlik trendi verileri, Dünya Bankası'nın işsizlik verilerine göre oluşturulan grafiklerdeki trendlerin karşılaştırılması sonucuna göre bulunmuştur. Endonezya'ya ait işsizlik verileri eksik olduğu için trend değeri bulunamamıştır. .

Kaynak: UNDP,a.g.r. s. 51

Bu tabloda da sıralamalar birbiriyle uyumludur. Hammadde ihracatçısı olan Şili ve Mısır'ı dışarıda bırakırsak sadece iki ülkenin yerleri oldukça farklıdır: Brezilya ve Filipinler. İlk dört ülke iki tarafta da aşağı yukarı aynıdır. Dolayısıyla yüksek ve orta teknoloji ürünlerin ihracattaki payının yüksek olduğu ülkelerde işsizliğin de azalma trendine girdiğini söyleyebiliriz.

Bu tabloda dikkat çeken yan Türkiye'nin işsizlikte azalma trendi bakımından iyi durumda gözüküyor olmasıdır. Bunlar Dünya Bankası verileridir ama ben yine de soru işareti koyuyorum. Kaldı ki resmi işsizlik rakamlarının akademik çevrelerde genellikle şüpheyile karşılandığı bilinmektedir.

Yüksek ve orta teknoloji ürünlerin ihracattaki payı ile reel ücretler arasındaki ilişkiyi test etmek ücret serilerinin genelde belirli bir trend göstermemesi nedeniyle mümkün olamamıştır. Sadece Malezya ve G.Kore belirli bir trend göstermektedir, bu iki ülkede reel ücretler 1980-1998 döneminde yüzde 60 civarında artmıştır. Bu ikisinin aynı zamanda ihracatında yüksek ve orta teknoloji ürünlerin payı en yüksek ülkeler olduklarını biliyoruz.

Burada ilişkinin yönü sorulabilir.

Bence burada ilişkinin yönü açıktır. Bir ülkenin işsizliği azaldığı, reel ücretleri yükseldiği, büyüme temposu hızlandığı ve kişi başına reel geliri yükseldiği için daha yüksek teknolojilere geçtiği söylenemez, tersi doğrudur. Belki reel ücret artışlarının daha yüksek teknolojilere geçişi motive ettiği söylenebilir. Bugünün gelişmiş ülkelerinin iktisadi tarihine böyle yorumlar getirilmektedir. Böyle bir ilişki egemen iktisat teorisine ve heterodoks iktisat anlayışlarına da uygundur. Hemen hemen hepsi pahalılaştan faktörün görece ucuzlayanla ikame edildiğini, ücret artışlarının makine-yoğun teknoloji arayışlarını hızlandırdığını söylemektedirler. Bununla birlikte günümüzün gelişmekte olan ülkelerinde durumun böyle olmadığı, teknolojik gelişmenin ücret artışı imkanlarını genişlettiği bilinmektedir.

Tablo 14 *,,*****

İhracatta yüksek ve orta teknolojlili ürünlerin payı (1999)	Emek Verimliliği (1980-2000)	
Malezya	Kore	5.6
G.Kore	Tayland	4.1
Meksika	Malezya	3
Tayland	Türkiye	2.7
Brezilya	Şili	2
Filipinler	Endonezya	1.6
Türkiye	Arjantin	0.3
Arjantin	Meksika	0
Endonezya	Brezilya	- 0.2
Mısır	Filipinler	- 0.9
Şili		

* Tabloda emek verimliliği istihdam edilen kişi başına katma değer olarak hesaplanmıştır. Emek verimliliği işçi başına üretim miktarıdır. Böyle bir kategorinin sektörler arası karşılaştırılması teknik olarak mümkün değildir. Bu sorunu aşmak için çeşitli formüller geliştirilmiştir ama aslında hiçbiri tatmin edici değildir. Sözgelimi yukarıdaki tabloda emek verimliliği için başvuru işçi başına katma değer rakamını kullanarak emek verimliliği-ücret ilişkileri araştırılmaz, çünkü katma değer ücreti zaten içerir, oysa emek verimliliği rakamlarının en önemli işlevlerinden biri ücretlerle ilgili yorumlara imkan vermesidir. Ayrıca buradaki rakamlar bütün ekonomi için geçerlidir, imalat sanayisi verileri değildir. Dolayısıyla buradaki değerlendirmelere oldukça ihtiyatlı yaklaşmak gerekir.

** www.ilo.org/public/english/employment/strat/kilm/kilm18.htm. Emek verimliliği ve birim emek maliyetleri, s.11, tablo 18.a dan yararlanılarak düzenlenmiştir.

*** Mısır için emek verimliliğiyle ilgili veri bulunamadığından değerlendirme dışı kalmıştır.

Kaynak: UNDP, a.g.r. s.51 ve bkn. **

İki tablo arasındaki ilişki derecesi yüksek olmakla birlikte birçok ülkenin iki taraftaki yeri oldukça farklıdır. Burada ASEAN ülkelerinin emek verimliliği bakımından Latin Amerika ülkelerinden yüksek olduğu gözlenmektedir (Filipinler hariç). Bu, hipoteze uygundur: teknolojik düzey yükseldiği ölçüde emek verimliliğinin de artması beklenir. Burada Türkiye'nin emek verimliliğinin yüksek çıkmasının nedeni ölçü olarak katma değer kullanılmış olmasıdır. Türkiye'de ihracat ürünlerinde doğrudan ithalat içeriği düşük olduğu için katma değer yüksek çıktığını daha önce görmüştük.

Şimdi grup ülkelerini ithalat ve ihracat dengeleri açısından sıralandırıp bunu ihracatta yüksek ve orta teknolojlili ürünlerin payına göre sıralama ile karşılaştırmaya çalışacağım.

TABLO 15

İhracatta yüksek ve orta teknoloji ürünlerin payı	Dış ticaret dengesine göre ülke sıralaması	
Malezya	Tayland	3.5
Meksika	Filipinler	3.1
Tayland	Malezya	1.9
Brezilya	Türkiye	2.0
Filipinler	Şili	1.6
Türkiye	Meksika	0.85
Arjantin	Endonezya	0.80
Endonezya	Arjantin	- 0.3
Mısır	Brezilya	- 0.55
Şili	Mısır	-4

- Referans ülke G.Kore gerekmediği için bu tabloya alınmadı.
- Dış ticaret dengesi için mutlak rakamları almak anlamlı olmayacaktı, o nedenle şu hesaplamayı yaparak soldaki tabloyu oluşturdum: A ülkesinin 1980-1990 arası ortalama ihracat artış hızından ortalama ithalat artış hızını çıkardım. Aynı işlemi 1990-1999 ortalamaları için tekrarladım. Çıkan iki sayıyı toplayıp ikiye böldüm. Ülkeleri elde ettiğim rakamlara göre sıraladım.

Dış ticaret dengeleri sıralamasına baktığımızda bilinen bir gerçeğin doğrulandığını görüyoruz. İkinci kuşak yeni sanayileşmekte olan ülkeler Latin Amerika ülkelerinin önündedir (Endonezya hariç). Aslında sayısal fark tablodakinden çok daha büyük çıkacaktı. Latin Amerika ülkeleri 1980-1990 aralığında büyüme bakımından sıfır veya sıfıra yakın performans gösterdiklerinden ihracat artış hızı ithalat artış hızından büyük çıkmıştır, çünkü sıfır civarında büyüme ithalat artış hızlarının da sıfır veya negatif olmasına yol açmıştır. Nitekim 1990'lerde pozitif büyüme başlayınca dış ticaret dengeleri eksilere geçmiştir. İki tabloyu karşılaştırdığımızda ise yeri epey farklılık gösteren ülkeler olmakla birlikte teknolojik gelişme gösteren ülkelerin dış ticaret dengesinin de daha olumlu seyrettiğini genel olarak söyleyebiliyoruz. Türkiye'nin iyi bir yer edinmesinin sebebi 1980-1990 aralığında ihracat artış hızının yüksek oluşudur. Bunun nedeni teknolojik gelişme değildir. Daha önceleri milli gelirden ihracatın payı düşük olduğu için ihracatı düşük ücret-düşük kur-vergi teşviki gibi yollarla destekleme politikaları uygulanınca o dönemde hızlı ihracat artışı yaşanmıştır. Nitekim 1960-80 aralığı da hesaba katılarak dış ticaret dengeleri sıralaması yapıldığında Türkiye alt sıralara inmektedir.

Son olarak grup ülkelerinin dış ticaret hadleri bakımından sıralamasıyla ihracatta yüksek ve orta teknoloji ürünlerin payına göre sıralamasını karşılaştıracamız

TABLO 16

İhracatta yüksek ve orta teknoloji ürünlerin payı (1999)	Dış ticaret hadleri (1999)
Malezya	Brezilya
G.Kore	Filipinler
Meksika	Kore
Tayland	Arjantin
Brezilya	Tayland
Filipinler	Endonezya
Türkiye	Mısır
Arjantin	Malezya
Endonezya	Şili
Mısır	Meksika
Şili	

Kaynak: UNDP, a.g.r. s. 51 ve 186-189., Türkiye için HDR 2001 raporunda dış ticaret hadleri rakamı verilmemiştir.

Beklediğim, bir ülkede yüksek ve orta teknoloji ürünlerin ihracattaki payının yüksek olması ölçüsünde dış ticaret hadlerinin daha lehte çıkması idi. Oysa yukarıdaki verilere göre böyle bir ilişki yoktur. Zaten dış ticaret hadleriyle ilgili olarak tek bir yılın rakamını almak yanıltıcıdır, çünkü dış ticaret hadleri sık değişen serilerdir. Yukarıya 1999 yılı dış ticaret rakamlarını almamın sebebi 1980-1999 arası dış ticaret verilerine bakılarak bir sıralama oluşturmanın bile imkansız hale gelmesidir. Bir başka deyişle grup ülkelerini dış ticaret hadlerindeki değişimler bakımından daha iyi olanlara göre sıralamak mümkün olamamaktadır. Bunu beklentimin doğrulanmaması olarak yorumlayabiliriz. Aslında dış ticaret hadlerinin seyri konusundaki literatürde genel kabul gören bir yorum ortaya çıkamamaktadır. Bu konuda çalışanların bazıları son 20 yıl itibarıyla dış ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülkeler lehine seyrettiğini, bazıları ise aleyhte seyrettiğini öne sürmektedir. Az sayıda yazar da durumun bir genelleme yapmaya müsait olmadığını söylemektedirler. Benim de bu konuda yaptığım yayınlanmamış çalışmalarım bu sonucu vermiştir. Yani, gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret hadlerine ilişkin olarak son 20 yılın rakamları istikrar kazanma, 1960-80 ile karşılaştırma gibi yönlerden bazı yorumlara imkan vermektedir ama bir

grup olarak gelişmekte olan ülkelerin lehinde olup olmaması açısından yoruma izin vermemektedir.⁶⁰

G. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Globalleşme süreci ile ilgili olarak istatistiksel verileri kullanarak değerlendirme yapan çalışmalarını ihtiyatla değerlendirmek gerekir. Çünkü bu rakamlar sadece globalleşme sürecinin etkisiyle değil, aynı zamanda kırsal işgücü depolarının tükenişinden, ekolojik krizden, demokratikleşmeden, uzun dalgalanmalardan ve teknoloji şoklarından da etkilenmektedir. Bu sayılanlar ise globalleşme döneminde de etkilerini göstermekle beraber farklı trendlerdir. Kimi yazarlar burada sayılan trendlerin bir kısmını reddetmekte kimisi bunlara yeni trendler eklemektedir. Önemli olan globalleşme döneminde farklı trendlerinde sürmekte olduğunu ve istatistiksel verileri bunların da etkilediğini görmektir.

Bunu aklımızda tutarak globalleşmenin gelişmekte olan ülkelere etkisine baktığımızda özellikle gelecekte ağır basabilecek bir etken olarak Pozisyon Aldanması'nı görüyoruz. Kaldı ki Pozisyon Aldanması olmasa bile bu ülkelerin dünya imalat sanayisi gelirinden (katma-değerinden) aldıkları pay dünya imalat sanayisi ihracatındaki paylarından daha düşük olmaktadır. Pozisyon Aldanması da göz önünde bulundurulduğunda bu ülkelerin dünya imalat sanayisi ihracatından aldıkları pay ile dünya imalat sanayisi gelirinden aldıkları pay arasındaki farkın negatif yönde daha da açılması beklenir. Bunun başlıca nedeni söz konusu ülkelerin dünya üretim ağlarında emek-yoğun ve düşük katma-değerli halkaları üstlenmeleridir. Öyleyse sorunun dünya üretim ağlarının beceri- ve teknoloji-yoğun, yüksek katma-değerli halkalarına geçmek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Globalleşme sürecinin dünya gelir dağılımına etkisine baktığımızda araştırmacılar arasında farklı görüşler olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte sürecin gelir dağılımını hem ülkeler arasında hem de ülkeler içinde bozucu etki yaptığını kabul etmek doğru gözüküyor.

⁶⁰ Bkn. Sarkar, P., North-South Uneven Development, What the Data Show, Review, 4, 2000, s. 439-457, Patnaik, P., Globalization of Capital and Terms of Trade Movements, paper written for the International Conference on Agrarian Reforms and Rural Development in Less Developed Countries, Yeni Delhi, 2002. Sarkar P., Are Poor Countries Coming Closer to the Rich, Review, 4, 1999, s.387-406., Sarkar, P. and Singer H .W., Manufactured Exports of Developing Countries and Their Terms of Trade Since 1965, World Development, v.19, n.4, s. 333-340, 1991. Athukorala, P., Manufactured Exports From Developing Countries and Their Terms of Trade: A Reexamination of the Sarkar-Singer Results, World Development, v.21 ,n.10, s. 1607-1613, 1993.,

Globalleşme sürecinin büyüme etkisine baktığımızda ise net bir sonuç çıkarmak güç gözüküyor.

Dünya üretim ağlarının düşük katma-değerli halkalarından yüksek-katma değerli olanlarına geçmek teknolojik gelişme hızının artması ile mümkün olabiliyor. Globalleşme süreci bu bakımdan gelişmekte olan ülkelere bir takım zorluklar getirmiş görünüyor. Bunları şöyle sıralayabiliriz: 1. Gömülü olmayan teknolojilerin ön plana çıkmaya başlaması tersine veya taklitçi mühendislikle teknoloji öğrenmeyi oldukça zorlaştırmıştır. 2. Tüm ülkelerin dünya pazarlarına yönelik üretime geçmekte oluşları rekabeti yoğunlaştırmıştır. 3. Yeni WTO kuralları devletin teknolojik atılıma destek olma yönünde kullanabileceği kanalları sınırlamaktadır. 4. Yeni mülkiyet hakları yasaları teknoloji transferini ve öğrenmeyi çok daha güç ve pahalı hale getirmektedir.

Ülkelerin teknolojik düzeylerini karşılaştırmalı olarak saptayabilmek için endeksler geliştirilmektedir. Bu çalışmada HDR 2001 teknoloji erişim endeksi zemin olarak kullanılmış, bu bileşik endekste alt endekslerden bazıları seçilerek bunlar kriter olarak alınmıştır. Siyasi faktörü hesaba katan bir alt endeksin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Kriterler kullanılarak hem teknolojik değişimin belirleyiciliği gösterilmeye çalışılmış hem de gelişmekte olan ülkeler bu bakımdan kıyaslanmıştır.

Buna göre ihracattaki yüksek ve orta teknolojili ürünlerin payına, kişi başına reel gelire ve büyüme hızlarına göre ülkeleri sıraladığımız zaman aralarında oldukça sıkı bir ilişki çıktığını görüyoruz. Özellikle Türkiye bakımından sonuç oldukça ilgi çekicidir: Ülkemiz hem ihracatta yüksek ve orta teknolojili ürünlerin payına göre sıralamada, hem kişi başına reel gelire göre sıralamada hem de büyüme hızlarına göre sıralamada yedinci sıradadır. Aradaki ilişki bire bir gözükmemektedir.

İhracatta yüksek ve orta teknolojili ürünlerin payını işsizlik, emek verimliliği ve reel ücretlere göre sıralamalarla karşılaştırdığımızda yine yakın ilişkiler tespit ediyoruz, ihracatta yüksek ve orta teknolojili ürün payı yüksek olan ülkelerin kişi başına gelir, büyüme hızı, istihdam seviyesi ve reel ücretler bakımından da daha iyi durumda olduğunu görüyoruz. Aynı durum ihracatta yüksek ve orta teknolojili ürünlerin payı ile dış ticaret dengeleri kıyaslandığında da ortaya çıkıyor. İhracatta yüksek ve orta teknolojili ürünlerin payı ile sıkı

ilişki göstermeyen tek gösterge dış ticaret hadleri oldu. Oysa en çok bu ikisi arasındaki ilişkinin yakın çıkmasını bekliyordum.

Bu kıyaslamalara göre Türkiye'nin teknolojik düzey olarak görece epey geride kaldığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye uluslar arası patent başvurularında sonuncu, ihracatta düşük teknolojlü ürünlerin payı bakımından açık ara birinci, ihracatta yüksek teknolojlü ürünlerin payı bakımından ise alt sıralardadır. Eğer Pozisyon Aldanması'nın gelecekteki etkileri de gözetilirse "acil teknolojik atılım"ın Türkiye'nin işsizlik ve yoksullukla mücadelesinde olmazsa olmaz koşul haline geldiğini görmekteyiz. Yapılması gereken kritik sektörlerin tespiti ve bu sektörlerin üretimi ve ihracatına geçilmesi yönünde gereken adımların atılmasıdır. Bu bir siyasal tercih meselesidir. Sözgelimi devlet "önce ArGe harcamalarının payı milli gelirin yüzde 2 si kadar olacaktır, kalanın nasıl kullanılacağına bunun ardından karar verilecektir" diyebilir, bunu topluma kabul ettirmek için tüm imkanlarını kullanabilir.

Bu konuda önemli bir aktör olan, hatta acil teknoloji atılımını yönlendirmesi beklenen devletin sorunun yakıcılığını bir türlü kavrayamadığı izlenimi doğmaktadır. Türkiye'nin bilim ve teknoloji politikaları konusunda bugüne kadar yaşananlar bunu düşündürmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Athukorala, P. (1993), "Manufactured Exports From Developing Countries and Their Terms of Trade: A Reexamination of the Sarkar-Singer Results", *World Development*, c.21,n.10,s.1607-1613.

Brenner, R. (1998), "The Economics of Global Turbulence", *New Left Review* , n.229, s.1, 265.

Chase-Dunn, C., Y. Kawano vd. (2002), "Two Hundred Year Trajectories of Trade and Investment Globalization", *American Sociological Association*'ın 16-19 Ağustos 2002'de düzenlenen yıllık toplantısında sunulan tebliğ.

Chase-Dunn, C., A. Jorgenson vd. (2002), "Waves of Structural Globalization Since 1800:New Results on Investment Globalization" *American Sociological Association*'ın 16-19 Ağustos 2002'de düzenlenen yıllık toplantısında sunulan tebliğ. <http://irows.ucr.edu/papers/irows10/irows10.htm>.

Chenery, H.B., S. Robinson ve M. Syrquin (1986) ,*Industrialisation and Growth:A Comparative Study*, Oxford University Press for the World Bank.

Clifford, M. L. (1998) *Troubled Tiger: Businessmen, Bureaucrats and Generals in South Korea* , An East Gate Book, s.60, New York.

- Cornia, G.A. ve K. Samska** (2001), "Trends in Income Distribution in the Post-World War II Period: Evidence and Interpretation", *WIDER Discussion Paper* No.89, Helsinki: United Nations University World Institute for Development Economics Research.
- Dollar, D ve A. Kraay** (2001), "Growth is Good for the Poor", *World Bank Development Research Group*.
- Freeman, R. B ve R. H. Oostendorp** (2000), "Wages Around The World: Pay Across Occupations and Countries", *NBER Working Paper* No. 8058, (Aralık).
- Guillén, M. F.** (2001) "Is Globalization Civilizing, Destructive or Feeble ? A Critique of Five Key Debates In The Social-Science Literature" *Annual Review of Sociology*, v.27.
- Guillen, M. F.** (2001), akt. E Titolo, mail discussions, wsn@ csf.colorado.edu., 10.8.2001.
- ILO**, www.ilo.org/public/english/employment/strat/kilm/kilm18.htm
- Kohler, G.** (1999), "A Simulation of Global Exploitation" (csf. colorado. edu /wsystems/ archive/ papers/ kohler/ sim.html).
- Lee, M.** (2002), "The Global Divide, Inequality in the World Economy Behind the Numbers", *Canadian Centre for Policy Alternatives*, c.4, n.2,(nisan).
- Linsu, K.** (1997), *Imitation to Innovation: The Dynamics of Korea's Technological Learnings*, Harvard Business School Press. Boston.
- Martini, P. R.** (2000), "Has income distribution really worsened in the South? And has income distribution really worsened between the North and South?" *Background Paper for Human Development Report 2001*.
- McGrew, A. G.** (1992),"Conceptualizing Global Politics" iç.McGrew,A.G. ve P.G.Lewis (eds) (1992) *Global Politics:Globalisation and the Nation State*, Polity Press,Cambridge.
- Nordhaug, K.** (2002) "Globalization and the State: Theoretical Paradigms", *The European Journal of Development Research*,c.14, n.1,(Haziran), s.5-27.
- Patnaik, P.** (2002), "Globalization of Capital and Terms of Trade Movements", 3-6 Ocak 2002 tarihinde Kalküta'da gerçekleşen *Agrarian Reforms and Rural Development in Less Developed Countries* konulu uluslararası konferansta sunulan tebliğ.
- Petras, J.** (1999), "Globalisation: A Socialist Perspective", *EPW Perspectives*, (Şubat), s.2.
- Radoseviç, S.** (1999) *International Technology Transfer and Catch-up in Economic Development*, Edward Elgar, Londra.
- Reyhan, B.** (2001), "Kuramlar ve Dünya Tecrübesi Bağlamında Türkiye'nin Teknoloji Bölgecikleri Oluşturma Çabası, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, n.28, ,s.39-43.
- Rowthorn, R.** (1997) "Replicating the Experience of Newly Industrializing Economies" , *Economic ans Social Rresearch Council, Working Paper 57*, Cambridge University.
- Sarkar, P.** (2000), "North-South Uneven Development,What the Data Show", *Review*, n.4, s. 439-457.
- Sarkar, P.** (1999), "Are Poor Countries Coming Closer to the Rich", *Review*, n.4, s.387-406.
- Sarkar, P. ve H. W. Singer** (1991), "Manufactured Exports of Developing Countries and Their terms of Trade Since 1965", *World Development*, C.19, n.4, s.333-340.
- Sklair, L.** (1999) "Competing Conceptions of Globalization", *Journal of World-Systems Research*, v.2, , s. 143-162.
- Strange, S.** (1993), *States and Markets*, Pinter Publishers Ltd.,Londra

TÜBİTAK (2002), “Bilim ve Teknoloji Stratejileri, Vizyon2023”,

<http://vizyon2023.tubitak.gov.tr/teknolojiongorusu/paneller>.

UNCTAD (2002), Trade and Development Report, 2002, Cenova.

UNCTAD (1997), *Trade and Development Report, 1997*, Cenova.

UNCTAD (2001), “Globalisation and the Labour Market”, *UNCTAD Sekreteryası tarafından hazırlanan metin*, UNCTAD/GDS/MDPS/Misc.14.

UNIDO (2002), Industrial Development Report,2002/2003, Viyana.

Üçer, A .Ş., M. Durgut ve A. Göker (2001), “Türkiye’nin Bilim ve Teknoloji Politikası” Ek1, *TÜBİTAK*, Ankara.

Wade, R. H. (2001), “Is Globalisation Making World Income Distribution More Equal ?”, *LSE Development Studies Institute Working Paper Series*, Nr.01-01.

Wallerstein, I. (2000), *Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, (çev. Birkan, T.), Metis Yayınları, s. 145-150, İstanbul.

World Bank, www.worldbank.org/research/growth.